

SOVON NIEUWS

4

21e jaargang
december 2008

Zeldzame broedvogels 2008: Rode Wouw en Ruigpootuil stelen de show, Grauwe Gors vrijwel uitgestorven.

Notenkrakerinvasie laat op zich wachten: trekkers over Falsterbo bereiken Nederland niet?

Tijdens de 30e PTT-wintervogeltelling was Nederland dagenlang gehuld in een witte deken van bevroren rijp. Mooie plaatjes, maar hoe reageerden de vogels?

Een 'tsunami van trekkende Koperwieken': De gedrevenheid van de vogels, het geschitter van ondervleugels afgetekend tegen de lucht, de pure massaliteit: niet iets om snel genoeg van te krijgen.

2009 wordt het Jaar van de Visdief: Een leuke aansprekende stern, goed bekend bij veel vogelaars en waaraan van alles te onderzoeken valt. En die bovendien uitstekend past in de kustcampagne van Vogelbescherming.

De afgelopen jaren in het Waddengebied een afname bij Blauwe Kiekendief, Scholekster, Kluut en Velduil, terwijl stormvloeden herhaaldelijk voor problemen zorgden. Wat deden de Waddenbroedvogels in 2008?

Hoe kunnen we ook bij het BMP meer maatwerk aanbieden, terwijl we het goede van dit project, de hoge mate van standaardisatie, niet loslaten? Het antwoord: BMP E - inventarisatie van enkele soorten.

En verder in dit nummer:

- Braakballen tegen de apekool; Mennobart in de klei
- Late ganzen
- Telweekend & geringde Klapeksters
- Timing van zangactiviteiten vervroegd?

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout &
Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven en het abonnement
op Limosa.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden:
Frank Berendse, Adrie Hottinga.
E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Zie www.sovon.nl/vereniging voor uw
ledenraadsleden
E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt
zich ten doel het coördineren, stimuleren
en publiceren van ornithologisch veld-
onderzoek ten behoeve van natuur-
bescherming, beleid en wetenschap.
De vereniging tracht dit doel te bereiken
door het organiseren van grootschalige
projecten waarin wordt samengewerkt
tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en
andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Notenkraker (Patrick Palmen)
Mennobart van Eerden (Rob Buiters)

SOVON kantoor gaat verhuizen: alle beesten onder één dak

Al sinds 1988 is het SOVON-kantoor gevestigd in Beek-Ubbergen, in het mooie pand de Wylerberg halverwege de Duivelsberg tussen Beek en Berg en Dal. En niet alleen een prachtig pand maar ook een prachtige omgeving. Dagelijks kunnen we genieten van bijzondere natuurmomenten: van overvliegende Kraanvogels tot voorbijstruinende, nietsvermoedende Reeën, van bijzondere orchideeën langs het pad omhoog tot de broedende Middelste Bonte Spechten vlakbij het kantoor. Hadden we destijds nog 3 medewerkers, inmiddels zijn dat er zo'n 60. Ondanks flexwerken en bureau-delen zijn we nu echt uit het pand gegroeid. Vorig jaar moest daarom wel het besluit vallen om te zien naar een ander kantoorpand. Met pijn in het hart, dat wel!

Een aankomende verhuizing biedt echter ook ruimte voor nieuwe ideeën en plannen. Moderne kantoorfaciliteiten voor medewerkers die ineens wél tot de mogelijkheden gaan behoren (het mooie pand de Wylerberg had zijn beperkingen). Maar vooral ook ruimte om na te denken over samenwerking die we willen versterken. Zo is de samenwerking met onze collega-organisaties binnen de VOFF de afgelopen jaren steeds inniger geworden. Nadenken over een gezamenlijke huisvesting was op een gegeven moment dan ook niet vreemd. Ook de samenwerking met Universiteiten, en dan met name de Radboud Universiteit in Nijmegen, nam een vlucht. SOVON is al 7 jaar lid van het Nederlands Centrum voor Natuuronderzoek, ook op de RU gevestigd. Dit NCN, met al haar partners, komt nu in een, op dit moment te renoveren, gebouw te zitten op het universiteitsterrein: SOVON, RAVON en VZZ, alsmede de Stichting Bargerveen, zijn voornemens om met elkaar deze huisvesting te gaan gebruiken en van hieruit inhoudelijk ook meer samenwerking aan te gaan. Bovendien is de universiteit zeer geïnteresseerd in de kennis van ons soort organisaties, waardoor aantrekkelijke mogelijkheden voor onderwijs en onderzoek ontstaan.

Wat heeft u, als waarnemer, hieraan, zult u zich misschien afvragen. Ik denk dat dit tweeledig is. Ten eerste meer gebundelde kennis over de toestand van de natuur. Alle diergroepen zitten dan bijeen in één gebouw, dat moet wel tot kruisbestuiving en synergie leiden. Maar ook het toegepaste onderzoek, het waarom van de veranderingen in de natuur, gaat profiteren van ons samenwerken in Nijmegen. Dat leidt uiteindelijk allemaal tot meer kennis ten behoeve van natuurbeleid en -behoud. En was het - u en ons - daar niet allemaal om te doen?!

Frank Saris

Agenda

Januari

(17) Midwintertelling, watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling, (24/25) Klapstertelling

Februari

(14) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Maart

**(1) Geen broedvogelformulieren ontvangen? Neem contact met SOVON op.
(14) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling**

April

(11) Watervogeltelling monitoringgebieden, telling Brand- & Rotgans

Zeldzame broedvogels 2008: Rode Wouw en Ruigpootuil stelen de show, Grauwe Gors vrijwel uitgestorven

Juvenile Rode Wouw op het nest,
Westerwolde, Oost-Groningen, 14 juli 2008.
Foto: André Eykenaar

In het laatste weekend van oktober kwamen de districtskoördinatoren van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) bij elkaar op de Veluwe. Er werden veel broedvogelnieuwtjes uitgewisseld, waarvan hier een voorlopig overzicht wordt gepresenteerd. In het broedvogelrapport zal te zijner tijd alles na te lezen zijn.

Terug van weggeweest: Rode Wouw en Ruigpootuil

In Westerwolde, Oost-Groningen, bracht een paartje Rode Wouwen één jong groot, een primeur voor Noord-Nederland. Vooral in het oosten en zuidoosten van het land worden met enige regelmaat adulte vogels in het broedseizoen gezien (deels wellicht broedend in Duitsland, zoals in 2008 in Limburg), maar geslaagde broedgevallen zijn zeldzaam. Van de 10-11 zekere broedgevallen sinds 1976 stammen er maar enkele van na de jaren tachtig. Sindsdien waren er gevallen in 1991 en mogelijk 1998 (matig gedocumenteerd). Dit loopt in de pas met de aantalsontwikkeling in Duitsland.

Het andere hoogtepunt was het succesvol broeden van Ruigpootuilen (zie ook Dutch Birding 2008 nr. 5). Een speciale zoektocht op 23 februari in enkele Drents-Friese bossen leverde zowaar een roepende vogel op in Boswachterij Schoonloo Dr. Enkele dagen later werd het bos afgesloten om de vogel(s) rust te gunnen. Op 5 mei verdween een vogel in een Zwarte Spechten-hol in een beuk en op 10 juni werden in dat nest twee bijna volgroeide jongen, twee eieren en een dode muis gefotografeerd! Beide jongen vlogen rond 18-20 juni uit, maar werden gepreedeerd door een Havik (plukresten op 21 juni). In een tweede nest, 18 juni ontdekt in een beuk ruim 500 m verderop, werden drie jongen geringd op 9 juli (plukresten van één jong op 19 juli). De broedgevallen zijn de eerste succesvolle sinds 1971 (halfwas dood jong in Boswachterij Gieten). In 1973-79 en 1985-87 werden opnieuw roepende uilen gevonden met daarbij twee mislukte broedgevallen (1974 en 1979). De laatste (3) territoriale vogels werden gemeld in 1999. Ook in Overijssel, de Veluwe en Limburg werd in 2008 gezocht, maar zonder succes. Voorjaar 2009 wordt opnieuw gezocht, wie weet wat dat oplevert...

Andere zeldzame roofvogels en uilen

In de Oostvaardersplassen broedde voor het derde jaar op rij een paar Zeearenden. Twee jongen kregen rond 1 juli een zilverkleurige kleuring en vlogen kort daarna uit. In het Waddengebied werden slechts 29 territoria van de Blauwe Kiekendief aangetroffen (2007: 37). Daarbuiten is de soort al jaren zeer

zeldzaam, met dit jaar waarschijnlijk alleen in Flevoland nog enkele territoria (2007: 2).

Bij Grauwe Kiekendieven was het beeld wisselend, met een topjaar in Flevoland (7 territoria) en Noord-Groningen (7) maar relatief lage aantallen en een zeer matig broedsucces in het Oldambt Gr. Mogelijk was dit een gevolg van het beëindigen van de braaklegregeling, waardoor nauwelijks muizen beschikbaar waren.

Slechtvalken blijven het goed doen met dit jaar c. 50 territoria (2007: 41).

Na jarenlange achteruitgang waren er in 2008 weer eens positieve Velduil-berichten: minimaal 20 territoria in het Waddengebied (2007: 15). Opmerkelijk zijn de maximaal drie vogels in mei-juni in de Mastenbroekerpolder Ov, waarvan er twee baltzen en één een Buizerd aanviel. Zekerheid omtrent broeden ontbrak. Een Dwergooruil riep van 22 mei tot en met 19 juni vrijwel iedere avond in Noordwijk ZH. De vorige territoriale vogel dateert van 10 jaar geleden (Ooijpolder Gl).

Grauwe Gors en Kuifleeuwerik op rand van uitsterven

Het is onthutsend dat we het in 2008 waarschijnlijk met één territorium Grauwe Gors moeten doen. In de Vughtse Gement NB zong het gehele voorjaar een vogel die voor zover bekend ongepaard bleef. In andere gebieden waar in 2007 nog langdurig zingende vogels werden gevonden, bleef het dit keer stil na half mei (Zuid Limburg) of was er alleen een eenmalige waarneming vroeg in het seizoen (Rijnstrangen Gl).

Ook de Kuifleeuwerik zit diep in de gevaarzone. Voor zo lang het duurt, houdt hij in ieder geval nog stand in Tilburg (1), Den Bosch (1, uitgevlogen jongen), Eindhoven (1?) en Venlo (2-3 waarvan minimaal één met uitgevlogen jongen). Daarnaast was er een territorium op de Maasvlakte (o.a. voedseltransport; hier voor het eerst in jaren weer een vogel in het broedseizoen).

Nieuwe (onder)soorten

Een adulte Grote Aalscholver, de ondersoort van de Aalscholver die op de Britse Eilanden en in Noord-Europa broedt, werd op 15 mei gefotografeerd op een nest in een Aalscholverkolonie op Neeltje Jans ZI. Indien aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse

Kuifleeuwerik, Tradeport-West, Venlo, 2003.
Foto: Patrick Palmén

Avifauna (determinatie) en indien er meer informatie (gedrag, jongen etc.) bekend wordt, zou dit een nieuwe (broedvogel)ondersoort betekenen. Een opvallende nieuwe exoot betreft het paartje Kokardezaagbek met vijf jongen bij Mijdrecht Ut.

(Overige) Drentse specialiteiten

Het paartje Wilde Zwanen was opnieuw aanwezig en produceerde dit jaar twee legfels die beide mislukten, mogelijk door menselijk toedoen!

In 2008 verkaste het paartje Kraanvogels dat in 2007 in het Dwingelderveld broedde naar het Fochteloërveen (Fr/Dr). Hier waren dit jaar drie paar aanwezig, waarvan er twee nestelden en één niet verder kwam dan nestbouw. In de eerste weken na uitkomst sterven twee van de vier jongen en begin juli, vlak voor het vliegvlug worden, een derde (waarschijnlijk door een vos gepakt op de slaapplaats). Het is het achtste achtereenvolgende jaar met broedende Kraanvogels. Elders in de provincie broedde opnieuw een paartje Bijeneters. Het nest mislukte doordat het, net als bij een Drents paar in 2007, waarschijnlijk door een vos werd uitgegraven.

Zeer zeldzaam

Een Koereiger die van 3 tot tenminste 20 mei in een kolonie Kleine Zilverreigers en Lepelaars in De Braakman ZI verbleef, sleepte meerdere malen met nestmateriaal maar bleef vermoedelijk ongepaard (nest met twee eieren in dit gebied in 2006). In Engeland vloog in 2008, na een forse influx in 2007/08, voor het eerst een jong uit.

Hoewel niet voldoende voor een territorium, is de waarneming in het Zwanenwater NH van een Veldrietzanger op 2 juni (vangst) en 4 juni (zingend en terugvangst) frappant, zeker na het waarschijnlijke broedgeval op Vlieland in 2007 (vangst vrouw en drie pas uitgevlogen jongen). Misschien moeten we allemaal maar eens de Bosrietzanger-achtige zang van deze soort gaan leren?

En verder

Kleine Zilverreigers nemen in het Waddengebied langzaam toe en bouwden in het Deltagebied voor het eerst nesten op de Middelplassen en nabij Hulst. De grootste kolonie, in het Quackjeswater, telde maar liefst 75 nesten (2007: 42). De kolonie in de Braakman ging daarentegen in aantal achteruit (van 40-42 naar 25-30), terwijl die in de Oostvaardersplassen net als in 2007 leeg bleef.

De Grote Zilverreiger liet in de Oostvaardersplassen met 78 nesten een mooi herstel zien ten opzichte van 2007 (+35), maar het aantal blijft nog ruim onder het niveau van 2005-06 (97 resp. 143). Daarbuiten werden opnieuw slechts enkele gevallen bekend: De Wieden Ov (4), Veenhuizerstukken Gr (1) en Rottige Meenthe Fr (0-1).

Op de Sallandse Heuvelrug werden 12 Korhanen (en 12 hennen) geteld. Hiermee doet de soort een stapje terug (15 resp. 23 hanen in 2007 en 2006, 13-15 in 2003-05). Van de 29 Korhoenders die najaar 2007 op de Hoge Veluwe zijn uitgezet waren in april 2008 in ieder geval nog twee hanen en drie hennen in leven.

De Witvleugelsterns die in 2007 op twee plaatsen in Zuid-Holland broedden, wisten er geen succesvol jaar aan vast te plakken. Wel waren er intrigerende waarnemingen op één van de broedplaatsen (terugkerende vogel?), terwijl bij Cellemuiden Ov opnieuw een territoriaal mannetje in de kolonie Zwarte Sterns verbleef.

Speciale tellingen in de belangrijkste regio's voor Middelste Bonte Spechten leverden in Twente 42 territoria op (2007: 47) en in Limburg minstens 60 (2007: 45), waaronder het eerste in het uiterste noorden. In de Zuidoost-Achterhoek werden minimaal 8 territoria gevonden en elders 'losse' territoria bij het SOVON-kantoor in Beek-Ubbergen (uitgevlogen jongen), nabij Lochem Ov en - voorlopig - slechts één in Noord-Brabant (Liempde). Het is nog wachten op het eerste broedgeval op de Veluwe, waar deze specht

wel vóór het broedseizoen werd aangetroffen (o.a. De Steeg en Groot Warnsborn).

Het is nog te vroeg om een volledig overzicht te presenteren, maar dat zowel Cetti's Zanger (o.a. 21 territoria in de Biesbosch) als Graszanger een recordseizoen achter de rug hebben, is wel duidelijk. Graszangers bezetten steeds vaker de noordoever van de Westerschelde evenals het diepe binnenland (succesvol broedgeval in het Bossche Broek NB). Ook de Ijsvogel kende een prima broedseizoen, met bijv. wellicht 100 paren in Noord-Holland.

In Zuid-Limburg hielden zich 14 zingende Orpheusspotvogels op, waarvan er 7 de status van territorium kregen. Een zeker broedgeval werd geconstateerd in het Gerendal en nestbouw bij de Vrakelberg.

Bij Maarheeze in de Kempen NB zong in maart-april de eerste Kortsnavelboomkruiper voor Noord-Brabant.

Bovenstaand overzicht is nog verre van volledig. Mocht u nog gegevens over zeldzame broedvogels hebben, dan ontvangen we die graag zo snel mogelijk. Het rapport over 2007 valt komend voorjaar bij alle LSB-tellers in de bus als dank voor hun inspanningen.

Tot slot wil ik alle DC's en tellers bedanken voor hun inspanningen in 2008.

Arjan Boele

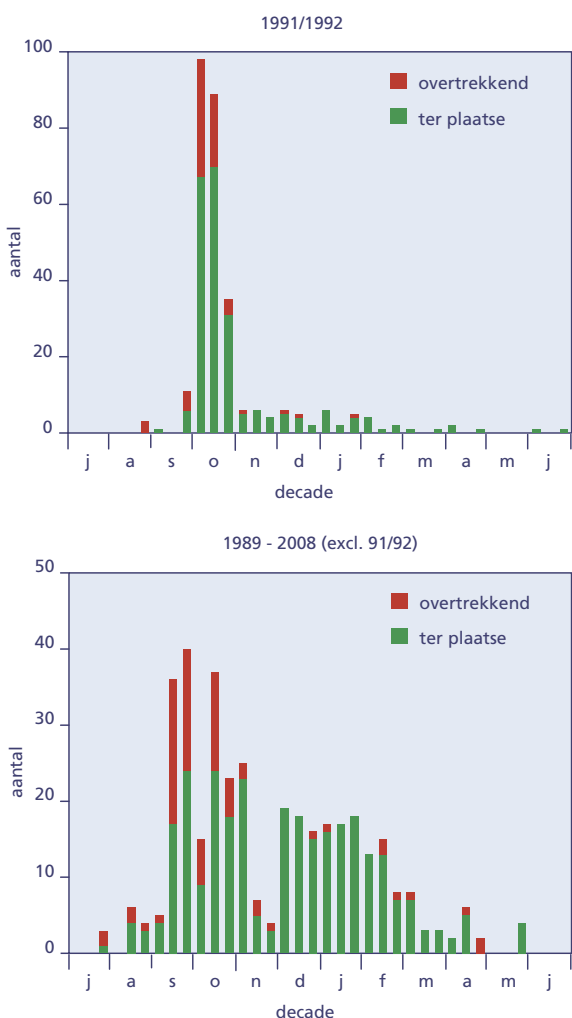
Het LSB is een onderdeel van het Meetnet Broedvogels dat wordt georganiseerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. Het LSB-project wordt uitgevoerd in samenwerking met het CBS en wordt financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Notenkrakerinvasie laat op zich wachten

Op twee achtereenvolgende dagen in september 2008 werden voor het eerst sinds 1999 weer eens grotere aantallen trekkende Notenkrakers gezien op Falsterbo, de bekende trektelpost in het uiterste zuidwesten van Zweden. Dit zorgde direct voor enige spanning in ons land: zouden we een invasie krijgen? Het is echter bekend dat de vogels die wij zien niet altijd vanuit Scandinavië komen maar ook een oostelijker herkomst kunnen hebben. Daarom wordt hieronder de trek op Falsterbo vergeleken met de aantallen in ons land. Hierbij zijn o.a. 503 waarnemingen gebruikt uit de database van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP) en 642 waarnemingen van Waarneming.nl (gegevens tot en met oktober 2008).

Notenkraker, Horst (Lb), 31 oktober 2008.
Foto: Patrick Palmen

Figuur 1. Aantal per decade waargenomen Notenkrakers in 1991/92 en in de overige jaren in de periode 1989-2008.

Twee ondersoorten

Notenkrakers van de 'diksnavelige' Europese ondersoort *Nucifraga caryocatactus caryocatactus* broeden in naaldbossen (fijnspar, zilverspar, arven) in Europees-Rusland, Noord-Europa en de midden- en hooggebergten van Centraal-Europa. De grootste aantallen broeden in Zuid-Zweden en de Baltische Staten (25.000-60.000 paren). De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen in de Ardennen (c. 200 paren) en Noordrijn-Westfalen (300-600). De noten van de hazelaar zijn een belangrijke voedselbron voor deze aansprekende soort. Invasies, in gang gezet doordat naaldbomen in sommige jaren weinig zaad dragen (zoals in 2008 in de Alpen), betreffen gewoonlijk vogels van de Siberische 'dunsnavelige' ondersoort *N. c. macrorhynchos*, broedvogel in de taiga vanaf de Oeral tot het uiterste oosten van Siberië. Er zijn in ons land echter ook vier vondsten bekend van de Europese ondersoort. Beide ondersoorten zijn in het veld niet of nauwelijks met zekerheid te onderscheiden; de Dunsnavelnotenkraker heeft een langere, slanke snavel (lengte vrijwel gelijk aan kop) en een gemiddeld bredere witte staartband. Tijdens de grootste (beschreven) invasie in ons land, in 1968, werden beide ondersoorten aangetroffen. Wellicht sluiten Europese 'Diksnavel' (voornamelijk standvogels) zich aan bij langstrekkende Siberische vogels (invasiegasten).

Invasiegast en incidentele broedvogel

De invasie van najaar 1968, die voortduurde tot in 1969, moet zeer indrukwekkend geweest zijn. De vogels arriveerden opvallend vroeg in ons land, met in augustus-begin september meer dan 2000 ex. per decade (tiendaagse periode). In totaal werden 6000 waarnemingen bekend en maar liefst 100 ringvangsten (met terugmeldingen uit Frankrijk). Gezien de sterke doorstroming moeten er meer dan 10.000 vogels bij betrokken zijn geweest. Wat te denken van 92 langstrekkende vogels op één dag (23 augustus 1968, Vlissingen)! Ondanks c. 65.000 uren trektellen is het in

augustus-november 2000-07 geen enkele tel-post gelukt meer dan één vogel te zien op een dag (totaal 8 vogels gemeld). Andere, (veel) kleinere invasies werden in de vorige eeuw vastgesteld in 1900, 1911, 1913, 1954, 1971, 1977, 1985 (Dutch Birding 10: 92-93) en 1991 (zie figuur 1, 3).

Na de invasie van 40 jaar geleden broeden in ons land in 1969 minimaal 1-4 paren (nestvondst Ulvenhout NB, verdachte waarnemingen Drenthe, Zeeland). Ook na de kleine invasie van 1977/78 waren er wellicht broedgevallen. De laatste melding van een zich territoriaal gedragende Notenkraker stamt uit 1996 (5 maart en 16 april zingend Boswachterij Appelscha Dr; W. van Manen). Dat de invasie in 1968 al in augustus piekte, is opmerkelijk. Gebruikelijker zijn invasies die in de herfst beginnen en in oktober pieken, zoals in het laatste jaar met een kleine invasie, 1991 (figuur 1). De eerste vogels verschenen toen eind augustus en na de piek in eerste twee decaden van oktober nam het aantal weer snel af. Alle andere jaren sinds 1989 laten een gelijkmatiger voorkomen zien met een piek in september-oktober en – na een 'dip' in november - iets lagere aantallen in december-februari. Gaat het aanvankelijk deels om overtrekkende vogels, in de wintermaanden blijven Notenkrakers met enige regelmaat langere tijd pleisteren. In maart-juli is de Notenkraker zeer zeldzaam. Van terugtrek in het voorjaar is weinig te merken, ook niet na een grote invasie. Dit komt door een andere trekbaan en wellicht grote sterfte (in 1968/69 liefst 887 dode vogels ingeleverd bij preparateurs). In de database van Trektellen.nl zit dan ook slechts één voorjaarswaarneming (Breskens, 25 maart 1984).

Verspreiding 1989-2008

De afgelopen 20 jaar werd de soort in alle provincies gezien (figuur 2). De meeste pleisteraars zijn in de oostelijke helft van het land gezien (zie bijv. Drenthe), overtrekkende vogels naar verhouding het meest in de westelijke helft van het land (o.a. duinstreek).

Notenkraker, Horst (Lb), 31 oktober 2008.
Foto: Patrick Palmes

Grotere groene stippen betreffen – vaak bijzonder tamme - vogels die langere tijd op één plaats verbleven. Een voorbeeld is de vogel in Veenendaal van 28 december 1995 tot en met 16 maart 1996.

Via Falsterbo naar Nederland?

In 19 recente winters (1989/90 – 2007/08) werden in 11 jaren 1-10 vogels gezien en in 7 jaren 11-60 exemplaren. Alleen in 1991/92 was er een kleine invasie (222) (figuur 3). Nadat er in september 1991 door Nederlanders veel 'trekkende' vogels in Falsterbo gezien werden, verbleven er in oktober tientallen in ons land (SOVON-Nieuws 1992 nr. 1). De 'officiële' tellers in Falsterbo noteerden echter in augustus-november slechts 13 trekkende Notenkrakers (20-21 september, www.skof.se; zie ook figuur 3). Notenkrakers staan erom bekend dat ze meerdere malen de zee op kunnen vliegen maar weer terugkeren naar het vasteland. Mogelijk zorgde dit gedrag voor verwarring onder de bezoekers. Anderzijds is het hoge aantal in Nederland een aanwijzing dat er wel flinke verplaatsingen geweest zijn maar deze vogels hoefden natuurlijk niet via Falsterbo gevlogen te hebben.

Dat blijkt ook uit figuur 3. Forsere aantallen in Falsterbo (zie bijv. 1975, 1986, 1988) staan zeker niet garant voor mooie Nederlandse aantallen. De vogels zullen in deze jaren na het bereiken van Denemarken en Duitsland wellicht aldaar zijn blijven pleisteren of pal zuid zijn gaan vliegen. Daar tegenover staat dat er in bijvoorbeeld 1996/97, maar vooral 1991/92, in ons land relatief veel Notenkrakers gezien werden zonder voorafgaande trek in Falsterbo. Wellicht vlogen de (Siberische) vogels toen via de Baltische staten en Polen-Duitsland. Soms gaat goede trek in Zuid-Zweden wel degelijk samen met relatief veel vogels in Nederland (1977/78, 1985/86, 1994/95 en 1995/96).

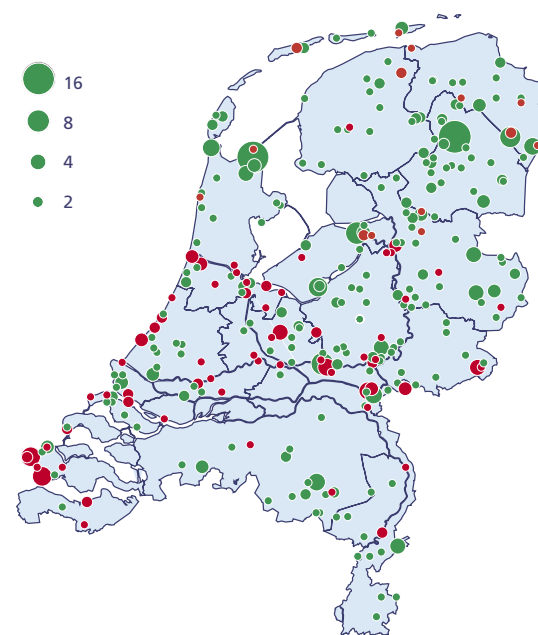
Notenkrakers in september-oktober 2008

Op 7 en 8 september werden in Falsterbo voor het eerst sinds 1999 weer eens grotere aantallen trekkende Notenkrakers gemeld (90 resp. 102). Gezien foto's ging het waarschijnlijk om eerste kalenderjaar vogels (K.M. Olsen). De trek zette echter niet door, want tot begin november werd nog slechts één losse vogel gezien. In de weken na de twee fraaie tellingen werden in ons land enkele kortstondige (al dan niet zekere) waarnemingen bekend nabij Denekamp Ov, Emmen Dr, Bostel NB en Arnhem Gl. Vanaf 10 oktober tot in november werd vrijwel dagelijks wel ergens in het land een Notenkraker gemeld. Waarnemingen stammen o.a. van

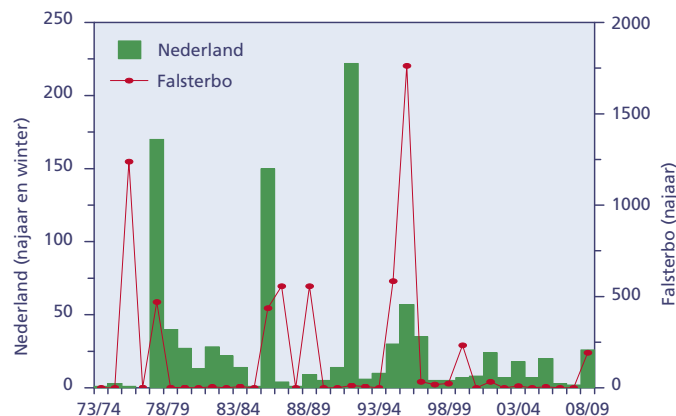
de Eemshaven Gr, Meijendel ZH (2 samen overvliegend), Dalfts Ov, Holterberg Ov, het Fochteloërveen Fr, Nolderveld Dr, Zwolle Ov, Haarzuilens Ut en Veenendaal Ut. Langdurige pleisteraars zaten er in het Dijkwater in de Wieringermeer NH (11-14 oktober), Lewenborg-Groningen (14-20 oktober), Delfzijl (vanaf 29 oktober tot in november) en bij Horst Lb (vanaf 23 oktober tot in november).

Dat Notenkrakers, in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, niet alleen noten op het menu hebben staan bleek uit waarnemingen in het Dijksgatsbos (greep een hoornaar uit de lucht; F. Visscher) en Horst (wespennesten uitgravend, wormen, kevers, veel harige rupsen, hoornaar en zelfs een kikker; A. Ova, G. Lamers, E. de Waard e.a.). De Notenkraker in Delfzijl verstopte een dode muis tot drie maal toe en zocht hem dan weer op om er verder van te eten (M. Jonker).

Elders in Europa werden eveneens Notenkrakers gemeld en Britse vogelaars keken hoopvol naar het vasteland. In september werden Notenkrakers gezien in Noorwegen (groepen) en Denemarken. Op trekposten in Noordwest-Duitsland werden in oktober 4 solitaire Notenkrakers geteld. In Vlaanderen werd een 'Siberische' Notenkraker gemeld vanaf 29 oktober bij Leuven. Uit het oosten van Europa kwamen geen berichten van grote verplaatsingen, al waren bijvoorbeeld in Hongarije de aantallen tweede helft oktober wel hoger dan normaal (www.birding.hu). Het blijft voorlopig dus nog wachten op een echte invasie van deze magnifieke soort...

Figuur 2. Verspreiding van ter plaatse verblijvende (groen) en trekkende (rood) Notenkrakers in 1989-2008 (som per atlasblok over alle jaren).

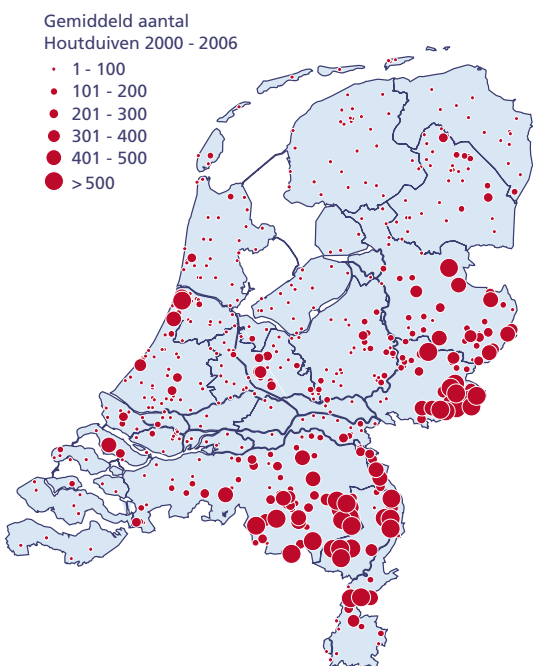
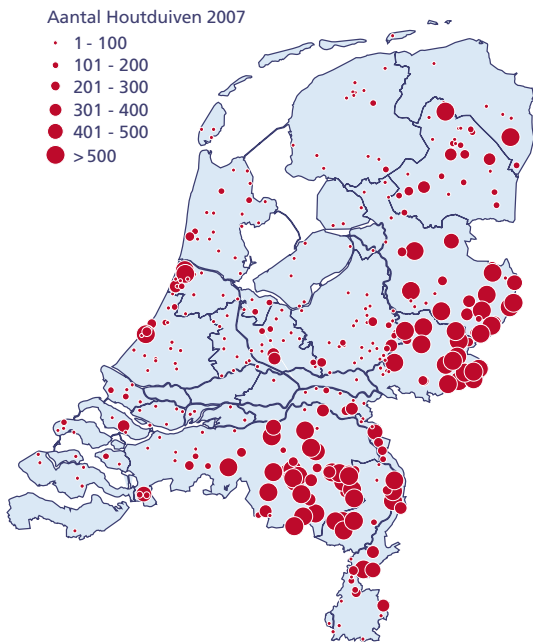

Figuur 3. Aantal waargenomen Notenkrakers in 1973/74-2008/09 in Nederland (bronnen: BSP, Waarneming.nl, Dutch Birding, Limosa, Atlas van de Nederlandse Vogels, Het Vogeljaar) en het aantal trekkende vogels in Falsterbo, Zweden (1973-2008, bron: www.skof.se). Aantal in Nederland in seizoen 2008/09 is onvolledig (gegevens tot en met oktober verwerkt).

Houtduiven. Foto: Ran Schols

Een Houtduivenwinter. Resultaten PTT winter 2007-2008

De 30e PTT-wintervogeltelling werd vrij onverwacht toch nog een wat winterse aangelegenheid. Half december 2007 waren grote delen van Nederland dagenlang gehuld in een witte deken van bevroren rijp. Dat leverde mooie plaatjes op, maar hoe reageerden de vogels hierop?

Figuur 1. Aantal Houtduiven per PTT-route in 2007 en gemiddeld in 2000-2006 (meer routes geteld dan in 2007).

Geen invasies

De telinspanning in 2007 kwam nagenoeg overeen met die in de winter ervoor: er werden ruim 1,3 miljoen vogels geteld op 420 routes. Op basis van de herfsttrek werden vooraf hoge aantallen mezen voorspeld. Dat viel wat tegen, de aantallen Pimpelmezen en Koolmezen weken niet af van wat in voorgaande jaren gebruikelijk was. Alleen Zwarte Mezen waren duidelijk talrijker. Dat was ook het geval met Houtduiven. (figuur1) In 2007 was er laat in de herfst nog flinke trek, wat uiteindelijk resulteerde in een recordaantal overwinterraars: er werden er bijna 100.000 geteld, waarmee de Houtduif na de Smient en de Kolgans de talrijkste soort was. Holenduiven deden het daarentegen opvallend slecht. Zijzen waren weer behoorlijk talrijk, 'barmsijzen' (waarschijnlijk merendeels Grote Barmsijzen) zaten op het niveau van 2006, dat als normaal kan worden beschouwd (in 2005 was er een grote invasie). Slechts enkele 'trompetgoudvinken' (noordoostelijke Goudvinken met een afwijkend zeurgeluidje) wisten deze winter de weg naar Nederland terug te vinden, en de aantallen gemelde Goudvinken waren dan ook niet overdreven hoog. Vink en Graspieper vertoonden wat lagere aantallen dan normaal, wat zich tijdens de trekellingen in de herfst al leek aan te kondigen, al speelden ongunstige telomstandigheden daarbij mee. De Ruigpootbuiser, waarvan we hoge verwachtingen hadden vanwege een kleine influx eind oktober, was met 9 ex. maar heel gemiddeld vertegenwoordigd.

Warmteminnende soorten

Zou de tijdelijke kou halfbakken overwinterraars als Tjiftjaf en Witte Kwikstaart parten hebben gespeeld? Beide soorten werden weinig gezien, maar blijkbaar was de vorst niet streng genoeg voor Roodborsttapuit, IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart. Die werden juist in recordaantallen gezien! Zwarte Roodstaart (5) en Zwartkop (1) werden, als altijd, weinig opgemerkt.

Opvallende uitschieters

Raven en 'rietganzen' (ongetwijfeld merendeels Toendarietganzen) waren wat talrijker dan normaal. Krakeend, Groene Specht en Grote Zilverreiger, allemaal bezig aan een opmars, waren nog nooit zo talrijk. De Kleine Zilverreiger leek echter wat minder winterhard.

Gestage afnames zijn er bij de Rode Lijstsoorten Ringmus en Matkop. Daarnaast lijkt de vorst geleid te hebben tot grootschalige verplaatsingen bij veel soorten steltlopers, meeuwen, eenden en lijsters.

Zeldzaamheden

Er konden weer diverse leuke soorten worden bijgeschreven. Wederom was PTT-route Noord-Walcheren met 91 soorten de soortenrijkste, met als bonus twee Kleine Alken en een Middelste Jager. Enkele zeldzame wintergasten hadden domicilie gekozen op een PTT-route, zoals het Limburgse vrouwtje Ringsnaveleend en de twee Arnhemse Waterspreeuwen. Een Middelste Bonte Specht, waarschijnlijk een van de broedvogels bij het SOVON-kantoor, waagde een winters uitstapje naar een nabijgelegen PTT-route in Berg en Dal. Opvallende watervogelsoorten waren Flamingo (2), Dwerggans (1), Roodhalsgans (4), Kokardezaagbek (3), IJseend (1) en Grote Zee-eend (1). Vier Grote Kruisbekken waren er voor een gelukkige waarnemer in Drenthe, terwijl een winterse groep van 130 Kraanvogels werd gezien op een Limburgse route.

Meer lezen over de PTT-resultaten

Recent verscheen in Limosa een overzichtsartikel over de resultaten van de PTT-tellingen in 1980-2006 (Boele *et al.* 2008). Een pdf is te downloaden via de SOVON-site (www.sovon.nl/default.asp?id=274). Verschillen in winterrends tussen soorten hangen deels samen met habitatvoorkeur en trekgedrag. Gemiddeld genomen zijn deeltrekkers en standvogels van bossen toegenomen, en wintergasten en standvogels van andere habitats

Late aankomst arctische zwanen en ganzen

afgenomen. Voor het overgrote deel van de soorten is de trend in Laag-Nederland positiever dan in Hoog-Nederland. Dit is deels een gevolg van de 'verbossing' van het voorheen open landschap in Laag-Nederland.

Een andere recente publicatie waarin PTT-tellingen een prominente rol spelen is het nieuwe boek over de vogels van de Veluwezoom (Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2008). Door jarenlange tellingen te verwerken met geostatistische technieken kon van veel soorten de winterverspreiding gemiddeld worden in fraaie gebiedsdekkende dichtheidskaarten.

Zelf meedoen

De 31e editie van de wintervogeltelling vindt plaats in de periode 15 december 2008 – 1 januari 2009. Als u ook een eigen route wilt uitzetten, kijk dan op de website voor meer informatie of neem contact op met de coördinator.

Bram Aarts

Literatuur

Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2008. *Vogels van de Veluwezoom. Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken, Arnhem.*

Boele A., Hustings F., Koffijberg K., van Turnhout C. & Plate C. 2008. *Populatiestrends van terrestrische wintervogels in 1980-2006: habitat, trekgedrag en verschillen tussen Hoog- en Laag-Nederland. Limosa 81: 50-61.*

In de afgelopen jaren waren we eraan gewend geraakt dat met name Kolgans en Toendrarietgans al in oktober in grote aantallen in ons land pleisterden (zie SOVON-Nieuws 21(3): 15-16). Daar was bij de laatste watervogeltelling in oktober weinig van te merken. Sterker, de aankomst van zowel Kleine Zwaan, Toendrarietgans, Kleine Rietgans, Kolgans, Brandgans als Rotgans was dit najaar sterk vertraagd. Afgaande op de gebieden die zowel in oktober 2007 als in oktober 2008 geteld werden (vergelijking nu al mogelijk dankzij online invoer van gegevens!), was het verschil het grootst bij Kolgans (84% minder), Toendrarietgans (-54%) en Brandgans (-40%). Bij Kleine Rietgans en Kleine Zwaan waren de verschillen nog groter, maar bij deze soorten gaat de vergelijking enigszins mank omdat ze (in oktober) maar in enkele gebieden voorkomen. Dan gaat het wel of niet digitaal doorgeven van een telling een grote rol spelen. Niettemin was ook de aankomst van deze soorten duidelijk enkele weken verlaat. De aankomst van Kleine Zwanen in Groot-Brittannië was dit najaar zelfs de laatste sinds 1981. Bij Grauwe Gans werd pas laat in oktober veel doortrek opgemerkt. Het verschil met 2007 was bij de watervogeltellingen echter niet opvallend groot, wat een gevolg is van het hoge aandeel (deels plaatsgebonden) Nederlandse broedvogels.

Trektellingen suggereren dat de aankomst van in eerste instantie Kolgans en Toendrarietgans, later ook Kleine Zwaan, pas vanaf 30-31 oktober goed op gang kwam. Precies op dat moment draaide een vrij hardnekkige (zuid)westelijke stroming in het Oostzeegebied en oostelijker naar (noord)oostelijke richtingen. De tegenwind is vermoedelijk een belangrijke reden achter de vertraagde aankomst, samen met hoge temperaturen (gemiddeld warmer dan bij ons in die tijd) en wellicht goede voedselom-

standigheden (al weten we van het laatste weinig). Bewegingen van vier met satellietzenders uitgeruste Kolganzen bevestigen de trage najaarstrek (zie www.blessgans.de). Ze vertrokken pas tussen 9 en 14 oktober (een-tje 2 oktober) uit de Russische toendra en arriveerden voornamelijk begin november in de Baltische staten, deels met veel tussenstops onderweg. Van een vierde gans zijn geen peilingen meer beschikbaar sinds 23 oktober, toen de vogel nog steeds in Karelië verbleef, nabij de Fins-Russische grens. In het najaar van 2007 vertrokken 4 van de toen 6 actieve zenders rond 30 september uit de toendra (dus 1-2 weken eerder) en kwamen ze al begin oktober, na enkele langeafstands-vluchten, in Estland aan (1-4 weken eerder dan 2008). Hieruit komt duidelijk naar voren dat de vogels niet alleen later uit de toendra vertrokken, maar ook meer tijd nodig hadden hun weg door NW-Rusland te vinden. Op 11 november was nog steeds geen van de vogels gearriveerd in ons land, waar ze gezenderd zijn. Vorig jaar werd de eerste op 20 oktober in de Noordoostpolder gepeild. Frappant is overigens dat de vroegste vogel in 2007 ook nu het verst naar het westen is gevlogen.

Door de late aankomst is nog weinig te zeggen over eventuele broedresultaten. In ieder geval bij Kleine Zwaan en Kolgans lijkt het broedsucces niet erg hoog (<10%). Een hoog broedsucces als verklaring voor de late aankomst (families arriveren doorgaans later) valt dan ook af.

Kees Koffijberg

Kolganzen (30 oktober 2006).
Foto: Hans Gebuis

Trekgolven in herfst 2008

Eind juni haalt een enkeling zijn trekkelstoeltje al tevoorschijn om af en toe hoopvol naar de noordoostelijke lucht te staren. Pas in september en vooral oktober wordt dit de sport van velen. Kijk maar eens in oktober op www.trektellen.nl: tientallen actieve telposten per dag. Al dat turen naar stippen levert een bonte aaneenschakeling van opvallende verschijnselen op. Massale trek, daar doen veel tellers het voor en inderdaad, niets zo mooi als een dag waarin je het bijna niet kunt bijhouden. De gedrevenheid van de vogels, het geschitter van ondervleugels afgetekend tegen de lucht, de pure massaliteit: niet iets om snel genoeg van te krijgen. Zulke dagen zijn echter schaars, en bovendien bepalen weersfactoren maar al te vaak of de teller er wat van meekrijgt of niet. Enkele voorbeelden uit de herfst van 2008 laten dit zien.

Bruine Kiekendief. Foto: Arie Ouwerkerk

Stortvloed van Koperwieken

De Koperwiek is de talrijkste onder de lijststers die in enorme hordes Scandinavië vervuilen voor zuidelijker oorden. Vrijwel iedere herfst kent wel een dag waarin woest vliegende, eindeloze slierten Koperwieken te bewonderen zijn. Waar en wanneer zulk spektakel te zien is, kan variëren. Meestal gaat er de passage van een depressie over de zuidelijke Noordzee aan vooraf. Wanneer de kern van de depressie oostwaarts langs de Noorse zuidkust schuift, draait de wind aldaar naar noord tot noordwest. Ideale omstandigheden voor de daar samenscholende Koperwieken (en andere lijststers) om massaal de Noordzee in te steken. Een fiks aantal uren en ruim 500 km vliegen later komen ze dan in Nederland (of Engeland) aan.

De weersvoorspellingen in de avond van 16 oktober gehoord hebbende, zaten veel trektellers de volgende ochtend ongeduldig te wachten op een lijststerfestijn zou losbarsten. Hans van Gasteren van de Koninklijke Luchtmacht zag de lijststers inderdaad op zijn radarscherm naderen. Een geweldig front, beginnend 100 km ten westen van Den Helder en reikend tot in Duitsland, deed het scherm bijna dichtslaan met vogelecho's. Rond zonsopkomst vlogen de meeste boven zee en langs de kust, 500-1000 m hoog. Dat is wel erg hoog voor een trekteller om op te pikken, en de meeste telposten merkten dan ook weinig van de massale doorstroming. Toch zagen enkele telposten in Overijssel 10.000-18.000 Koperwieken passeren, voor het binnenland enorm veel. Van de stroom langs de kust merkte alleen de Hondsbossche Zeewering wat (11.500), hoewel een losse melding op Texel anders deed vermoeden (46.000, in groepen tot 5000).

Blijkbaar bleven veel Koperwieken in Noord-Nederland slapen, terwijl er 's nachts nieuwe aanvoerplaatsvond. De volgende dag, 18 oktober, barstte namelijk een ongekend spektakel los, althans plaatselijk. Nadat opklaringen

een regengebied naar het noorden verdrongen, kwam een stroom Koperwieken op gang. Ze vlogen aanvankelijk betrekkelijk laag, tot 300 m hoog, onzichtbaar voor de radar maar goed te zien voor de trektellers. Toen de opklaringen doorzetten en de vogels steeds hoger gingen vliegen, tot boven de 500-600 m, werden de rollen omgedraaid: veel op de radar zichtbaar, veel minder vanaf de grond. Maar toen waren de trektellers in vooral Midden-Nederland al vergast op niet eerder vastgestelde aantallen. Het best bedeed was een strook vanuit het IJsselmeergebied naar de Zuid-Hollandse en Zeeuwse kust. Aantallen van 263.000 (Ketelbrug/Kamperhoek), ruim 100.000 (IJmeerdijk bij Almere, Bloedberg-Monster) en rond 70.000 (Vulkaan-Den Haag, Nolle-Vlissingen) zeggen genoeg. Tellers hadden het over een 'tsunami van Koperwieken'. Iets zuidelijker, in een strook van Twente via Utrecht naar Zeeland, zagen veel trektellers 7000-20.000 Koperwieken langskomen, nog alleszins memorabel. Helaas voor de telposten elders strekte het fenomeen zich niet uit tot het uiterste noordwesten en de zuidoostelijke helft van het land, waar de aantallen normaal bleven (figuur 1). In totaal werden er op de telposten maar liefst 900.000 Koperwieken genoteerd. Een dag later was de situatie in het hele land weer 'genormaliseerd'. Radarbeelden van de trek op 18 oktober zijn te zien op de site van telpost Ketelbrug/Kamperhoek (www.ketelbrug.nl, kijk onder 'Dagboek 2008'). En blader dan meteen eens door de mooie collectie vlucht-foto's van allerlei soorten!

Vinken over de hele horizon

Langstreckende Vinken vormen in oktober dagelijkse kost op de telposten. De trekpiek valt gewoonlijk rond het midden van de maand, in individuele jaren ook wel vroeger of later. Waren de Vinken er vorig jaar vroeg bij (zie SOVON-Nieuws 20, nr. 4), ook in 2008 was dat het geval. De grootste klap-

Groepje Koperwieken vliegt over de telpost De Horde, 2 november 2008. Foto: Arjan Boele

per viel op de meeste telposten al op 7 oktober met in totaal 500.000 exemplaren. De koek werd daarbij betrekkelijk 'eerlijk' verdeeld. Gewoonlijk zien de telposten langs de Zeeuws-Hollandse kust door stuwning veel meer Vinken dan elders. Het verschil bedraagt niet zelden een factor 10. Ditmaal waren de aantallen min of meer gelijk. In het binnenland, ten zuiden van de lijn Alkmaar-Arnhem, werden op veel telposten 15.000-30.000 Vinken gezien, voor daar een geweldig aantal. Telpost Brobbelbies-Noord bij Uden, waar het jubileum van de lokale vogelwerkgroep werd gevierd door in augustus-november dagelijks de daglichtperiode te tellen, spande de kroon met ruim 44.000 Vinken. De aantallen langs de Zeeuws-Hollandse kust waren vergelijkbaar met die in het binnenland, met op de meeste telposten 20.000-30.000 Vinken, naast een enkele uitschieter (60.000 Vulkaan-Den Haag). Ten noorden van de lijn Alkmaar-Arnhem hadden de tellers dikke pech. Daar hing een groot deel van de ochtend een partij lage mist waar de Vinken gewoon overheen vlogen: ze werden wel door de radar opgemerkt maar niet door de tellers. Ten zuiden van de lijn was de mist snel verdwenen en gingen de vogels door de lichte zijwind lager vliegen. De groepen, waarvan begin en eind soms niet te onderscheiden waren, hielden vol tot diep in de middag.

Mezen op herhaling, roofvogels in september

Deze herfst werden opnieuw veel Pimpelmezen gezien (met bijvoorbeeld dagtotalen van ruim 6000 vogels in Vlissingen en Den Haag) en - in mindere mate - Koolmezen en Zwarte Mezen. Dat was onverwacht, na de sterke trek in 2007, want zulke influxen tekenen zich meestal maar om de paar jaar af. De combinatie van factoren die tot massale wegtrek leidt (hoog populatieniveau, weinig voedsel) is immers vrij zeldzaam. Dit jaar dus toch weer veel mezen, al kan niet worden uitgesloten dat ze uit andere herkomstgebieden kwamen. Opvallend genoeg vlogen er soms Boomklevers of Boomkruipers met de mezen mee, en ook wel eens Kuifmezen en Glanskoppen; soorten die eveneens bepaald niet bekend staan om hun treklust. Met zekere regelmaat passeerden ook Staartmezen, al is het vaak alleen in open terrein vast te stellen of het geen lokale zwervers zijn. Eind september en begin oktober roeiden er vooral in de zuidelijke helft van het land ook kleine groepjes Gaaien voorbij, veelal in noordwestelijke richting. Al spoedig maakten de gerichte bewegingen echter plaats voor het bekende af- en aanvliegen met eikels.

Vink. Foto: Arie Ouwerkerk

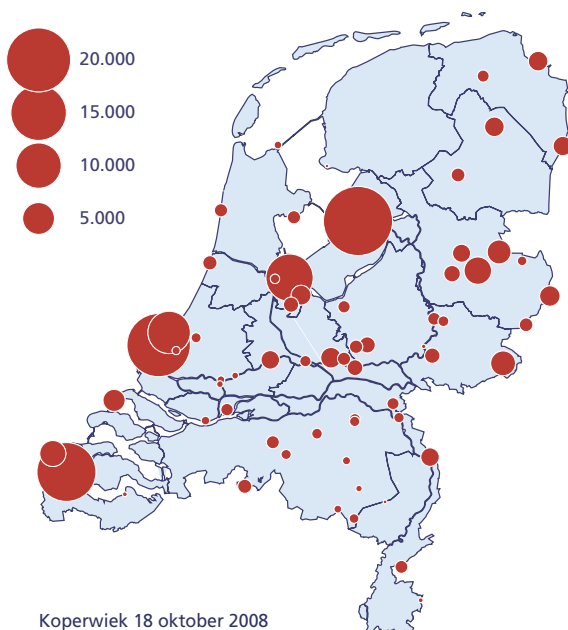
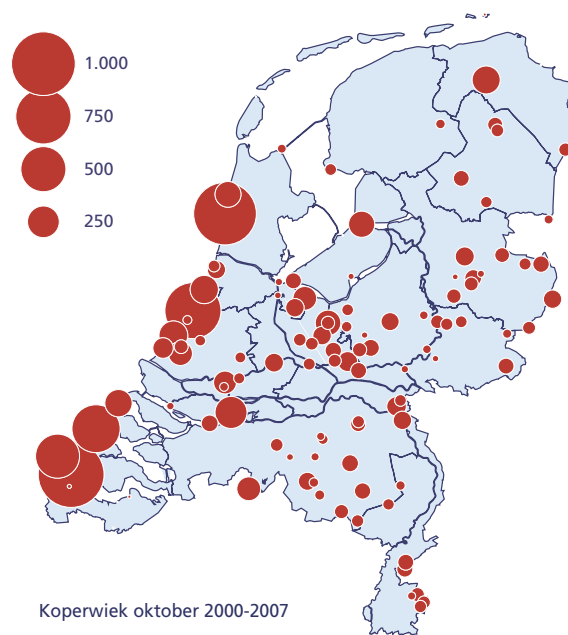
Een opvallend verschil met de flinke invasie van 2004 was dat de vogels toen vanuit het noordoosten ons land binnenkwamen en vooral in het oosten en midden werden gezien. Ook met de Notenkrakers (voor het eerst sinds jaren weer wat talrijker in Falsterbo) wil het tot op dit moment (begin november) niet echt vloten, al zijn er wel duidelijk meer dan andere jaren. Hetzelfde geldt voor Kruisbekken: wel wat meer (vooral in augustus-september), maar niet een echte invasie.

Meestal is oktober dé roofvogelmaand, maar ditmaal viel er meer te beleven in september. Zowel de eerste dagen van die maand als het weekend van 13-14 september leverden onverwacht sterke trek op van Wespendien, Bruine Kiekendien en Visarenden, met in hun kielzog enkele andere soorten. Dat leverde nog de nodige krantenkoppen op. In oktober, de maand waarin de Buizerden losgaan, was het een stuk minder nerveus. In Falsterbo bleven de aantallen tot het einde van die maand beneden peil, en het ontbreken van Zweedse aanvoer was op de Nederlandse trekposten goed te merken. Half oktober, doorgaans de drukste tijd, vormden dagen met enkele tientallen trekkers het maximum en bleef een hevige explosie uit. Lokaal werden begin november veel hogere aantallen gezien (305 over De Hamert in Noord-Limburg op 2 november). Naar de redenen van dit late vertrek valt alleen te gissen.

Meer standaardisatie?

De trektellingen in hun huidige vorm leveren al veel informatie op over de soorten en aantallen die passeren, maar kunnen met enkele aanpassingen nog veelzeggender worden, vooral als het aankomt op het analyseren van bijv. (veranderingen in) doortrekpatronen. Momenteel is er geen sprake van enige vorm van standaardisatie en telt iedereen op zijn of haar eigen manier. Door bijvoorbeeld een minimum of meer vaste begintijd, een vaste telmethode en een minimum telperiode aan te houden, en die periode apart in te voeren, zouden de resultaten van de onderlinge telposten al een stuk beter vergelijkbaar kunnen worden. Er wordt momenteel nagedacht over hoe enige vorm van standaardisatie kan worden bereikt zonder de tellers in een ongewenst corset van verplichtingen te duwen. Het plezier in het tellen staat immers voorop, maar we hopen dat met enkele kleine aanpassingen de resultaten nog veel spannender worden.

Fred Hustings, Arjan Boele & Gerard Troost

Figuur 1. Koperwiek. Uurgemiddelden tijdens trektellingen in oktober 2000-2007 en op 18 oktober 2008 (let op verschil in legenda).

2009 wordt het Jaar van de Visdief

Scholekster blijft aandacht vragen ook in 2009

Vogelbescherming en SOVON hadden 2008 uitgeroepen tot het 'Jaar van de Scholekster' om een actueel beeld te verkrijgen van de Nederlandse broedpopulatie van deze almaar zeldzamer wordende soort. Maar één jaar is eigenlijk te kort. Afgelopen voorjaar hebben velen al broedparen geïnventariseerd en aan ons door gegeven. Om van nog meer gebieden gegevens te krijgen organiseren we van 2-3 mei een weekendtelling. We hopen veel 'witte vlekken' als nog te kunnen inkleuren. Daarbij hebben we jouw hulp nodig. Noteer het in je agenda en claim je kilometerhok(ken)!

Broedvogelonderzoek gaat ook door

Wist je dat Scholeksters 43 jaar kunnen worden? Dat is ouder dan Wulp (32 jaar), Kievit (24 jaar), Tureluur (20 jaar), Grutto (19 jaar) en Veldleeuwrik (10 jaar). Langlevende soorten produceren weinig jongen: 'Lukt het dit jaar niet dan lukt het volgend jaar misschien wel'. Dit betekent wel dat langlevende soorten zich niet snel kunnen herstellen na een populatiecrash en dat het moeilijk is om in één jaar voldoende gegevens te krijgen over het broedsucces. Daarom gaat het onderzoek door. Je helpt ons met twee aanvullende bezoeken - tijdens de jongenfase - aan een gebied waar je eerder in het jaar de broedvogeldichtheid inventariseerde.

Kijk voor informatie op www.jaarvandescholekster.nl

Inmiddels is het een goede traditie van SOVON om in samenwerking met Vogelbescherming Nederland een bepaalde vogelsoort een jaar lang extra aandacht te geven. Doel is om informatie in te winnen die bij reguliere inventarisaties onvoldoende boven tafel komt, en die zowel door veldwerk van ervaren als minder ervaren vogelaars verzameld kan worden. Voorgaande jaren stonden o.a. Veldleeuwrik (2005), Tapuit (2006), Nachtzwaluw (2007) en Scholekster (2008) in de schijnwerpers. In 2009 valt de eer te beurt aan de Visdief: een leuke en aansprekende soort, die goed bekend is bij veel vogelaars, die in grote delen van ons land voorkomt en waaraan van alles te onderzoeken valt. Bovendien past de Visdief goed in de onlangs gestarte kustcampagne van Vogelbescherming.

Eén van de doelstellingen van het Jaar van de Visdief is een volledige inventarisatie van broedende Visdieven in ons land. Ofschoon de belangrijke gebieden in de Delta, het IJsselmeer en Waddenzee elk jaar al met de kolonievogeltellingen goed worden afgedekt, ontbreekt met name uit het binnenland een 100% volledig overzicht waar zich kolonies bevinden. In stedelijk gebied gaat het zelfs deels om vogels die op daken broeden en lang niet altijd door vogelaars worden ontdekt. Hoeveel dakbroeders er zijn, en waar ze zitten is niet overal bekend. Het zijn dan ook vooral deze binnenland-kolonies die we in 2009 extra aandacht willen geven: opletten dus op industrieterreinen, kijk uit naar rondvliegende Visdieven met vis in de snavel!

De tellers van bestaande kolonies willen we vragen beter in de gaten te houden wanneer zich de meeste Visdieven in de kolonie bevinden. Een periodiek bezoek (bijv. eens in de 10 of 14 dagen moet opheldering verschaffen over de bezettingsgraad van de kolonie gedurende het broedseizoen. Bezoeken later in het seizoen kunnen we tegelijk gebruiken om het broedsucces vast te stellen; iets dat we nu al plaatselijk in de Waddenzee doen via het reproductiemeetnet, maar waarvan we graag een vollediger overzicht willen hebben zodat we de gegevens van de Waddenzee in een betere context kunnen plaatsen. Er zal een speciale instructie worden geschreven om de extra bezoeken aan kolonies zonder verstoring te doen verlopen. Dit onderdeel is vooral voor de wat meer ervaren waarnemers bedoeld die ook nu al meedoen met het tellen van Visdieven.

Daarnaast willen we de aankomst en vertrek van Visdieven in voor- en najaar volgen door

waarnemers op te roepen hun eerste en laatste waarnemingen via internet door te geven. We werken daarbij samen met www.natuurkalender.nl, www.waarneming.nl en www.trektellen.nl, zodat dubbele invoer onnodig is en we een groot aantal geïnteresseerden bereiken. Via kaartbeelden willen we laten zien hoe de vogels zich in het voorjaar door het land verspreiden en hoe ze in het najaar weer het veld ruimen.

Naast extra veldwerk gaan we samen met Vogelbescherming zoveel mogelijk aandacht voor deze mooie soort vragen in de diverse media: waar zitten ze, wat voor eisen stellen ze aan hun omgeving, waarom broeden ze op daken, wat moet er gebeuren voor een optimale bescherming? Het verhaal van de trekwegen (flyways) laat zich prachtig aan de hand van de Visdief illustreren. We onderzoeken samen met het Vogeltrekstation nog mogelijkheden ook ringen en terugmeldingen van geringde Visdieven in het project te betrekken. Vogelbescherming zal in haar lopende kustcampagne extra aandacht geven aan de Visdief.

Als centraal infopunt is er een website, nu al in de lucht, waar alles over de Visdief bijeen staat en waar waarnemingen ingevoerd kunnen worden: www.jaarvandevisdief.nl. Verspreiding en trends zijn uiteraard ook te bekijken via de soortpagina op www.sovon.nl. Hou voor actuele informatie en specifieke instructies www.jaarvandevisdief.nl de komende maanden in de gaten.

Voor het melden van en informatie over het tellen van visdiefkolonies kunt u een mail sturen naar visdief@sovon.nl of naar de DC van het betreffende district (zie adressen elders in deze SOVON-Nieuws).

Joost van Bruggen & Harvey van Diek

Mennobart van Eerden (Groningen, 1954) houdt zich nu al meer dan een kwart eeuw intensief bezig met aalscholveronderzoek. En keer op keer vindt hij vissers tegenover zich. "Ik probeer zo min mogelijk stelling te nemen", zegt Van Eerden. "De feiten moeten het werk doen; feiten uit deze braakballen bijvoorbeeld."

Braakballen tegen

Het is een klein kwartiertje stuiten in de speedboot van Staatsbosbeheer. Maar dan kom je ook ergens. Het kunstmatige eiland 'De Kreupel' ligt een paar kilometer ten noorden van Andijk in het IJsselmeer. Het eiland – of eigenlijk: de archipel – bestaat nog maar sinds 2003. "De eerste plannen maakten we al aan het begin van de jaren tachtig", vertelt Mennobart van Eerden, ecoloog bij de Waterdienst van Rijkswaterstaat. "Wat we zochten was een permanente broedplek voor met name sterns en andere pioniers. Er zijn her en der wel plekken waar Visdiefjes broeden, maar dat is altijd maar voor even. Op bouwlocaties bijvoorbeeld, maar ook als ergens een eiland of een vooroever wordt opgespoten, ontstaat een tijdelijk eldorado voor grondbroeders. Zodra bouwvakkers of wilgen het dan na een paar jaar overnemen, is het weer over en uit. Wij wilden iets permanents, een soort Griend in het IJsselmeer." Na vele jaren vergaderen en discussiëren ging uiteindelijk de kogel door de kerk. Een bestaande ondiepte in het IJsselmeer, plaatselijk al bekend als 'De Kreupel', werd vanaf 2000 met bagger en zand uit de vaargeul Amsterdam-Lemmer boven water getild. "In 2003 kwam er voor het eerst land boven het wateroppervlak. Nog datzelfde jaar broedden de eerste Visdiefjes op het nieuwe eiland", herinnert Van Eerden zich. "We hebben uit-

eindelijk twee centrale zandeilanden aangelegd tot drie meter hoogte, met daaromheen een ring van 16 lagere, kleinere eilandjes, ook met een toplaag van klei. Ertussen ligt ondiep water met enkele zand- en slikbanken. Die variatie is nodig voor sterns, meeuwen en steltlopers, maar ook voor andere soorten zoals eenden en ganzen. Aan de buitenkant wordt de archipel van 70 hectare beschermd door stortstenen oevers."

Het effect was, en is nog steeds, overweldigend. Niet alleen de broedende Visdiefen – 4800 paar in 2008! – wisten de eilandjes vanaf het eerste jaar te vinden. Ook een keur aan andere vogelsoorten profiteerde al snel van het nieuwe land. Zo is De Kreupel sinds enige tijd ook de nummer één slaapplek van West-Europa voor Zwarte Sterns die zich na de broedtijd verzamelen voor de trek naar Afrika. Sinds 2005 broeden er ook Aalscholers op de eilandjes. "En dat was dus echt een verrassing", zegt Van Eerden. "Rond de 'normale' kolonies in bomen zie je altijd wel wat vogels die op de grond of tussen het riet gaan broeden. Maar hier ontstond uit het niets een nieuwe, honderd procent grondbroedende kolonie. Dat hadden we oprecht niet verwacht. Er is op het hele eiland geen boom te vinden!" Leon Kelder, namens Staatsbosbeheer de beheerder van De Kreupel, was even verbaasd als Van Eerden, zegt hij. "En ook blij! Die Aalscholers helpen mij enorm met het terreinbeheer. We proberen de eilanden zo kaal mogelijk te houden. Voor een deel doen we dat met vrijwilligers en taakstraffers. Maar de vogels doen ook het nodige werk. Ze willen toch een nest bouwen en daarvoor trekken ze alles wat ze aan planten kunnen vinden uit de grond. En wat ze niet uit de grond trekken schijten ze wel kapot. Dat scheelt mij echt een hoop werk", zegt Kelder met een vette schaterlach. De verbazing van aalscholveronderzoeker Van Eerden over de broedende vogels is niet geveinsd, maar de nesten worden hem vandaag de dag wel verweten. "Een van de redenen dat De Kreupel destijds op zich liet wach-

Freelance wetenschapsjournalist Rob Buitter baggert voor SOVON door de klei. Rob is ondermeer verslaggever voor Vara's Vroege Vogels en schrijft ook voor bladen als Trouw, Intermediair en Vogelnieuws. 'Noem me gerust vogelaar. Maar vogelkenner, dat durf ik – zeker in een blad van SOVON – niet te beweren. Ik rij vooral graag nieuwsgierig mee op de bagagedrager van de echte cracks', zegt hij. In 'IN DE KLEI' doet Rob verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

ten de apekool

ten was de discussie met de visserij. Men was bang dat we een aalscholverkwekerij zouden creëren. En tja, Aalscholvers en vissers ... Nu zeggen ze: 'zie je wel, jullie zeiden toch dat er geen Aalscholvers zouden gaan broeden? De Kreupel maakt ons brodeloos!' Het is kolder, maar we worden er wel op aangevallen."

Schijtwaaiers

Wanneer we van het ene 'hoofdeiland', waar een bouwkeet met een koffiezetapparaat staat, naar het andere hoofdeiland oversteken, wordt al gauw duidelijk dat De Kreupel ook buiten het broedseizoen een waardevolle plek is voor de 'Schollevaer'. Een flink stuk van het kale eiland is onder gesproeid met witte waaiers van uitwerpselen. "We zijn hier gistermiddag al overheen gevlogen, tijdens de reguliere watervogeltelling. Toen zag het er naar uit dat de vogels op deze hoek zouden gaan slapen. Je ziet, dat hebben ze ook gedaan. Er zaten er ongeveer duizend. Door de regen van de afgelopen dagen zie je alleen de schijtwaaiers van de afgelopen nacht nog. Je kunt ook mooi zien dat de wind niet al te veel is gedraaid gedurende de nacht. De vogels staan met de kop in de wind en spuiten op gezette tijden een witte sproeier naar achteren. Aan de sproeirichtingen zie je dat ze maar een heel klein beetje zijn bijgedraaid." Ook al kan hij er blijkbaar nog het nodige

sporenonderzoek op loslaten, het is Van Eerden vandaag niet om het kunstzinnige palet van witte klodders te doen. "Dáár gaat het om", zegt hij, terwijl hij met een boterhamzakje in de aanslag op zijn knieën zakt. Een grote, slijmerige braakbal verdwijnt tot en met het allerlaatste kleddertje in het zakje. Een braakbal ernaast wil hij nu alvast wel even uit elkaar peuteren voor een lesje viskunde. "Hij is mooi verpakt in een laagje slijm uit de maagwand. Maar als je die verpakking openmaakt zie je meteen een berg graten, werveltjes, schubben en otolieten. Dat zijn de enige onderdelen van een vis die het maagzuur van de vogels overleven. En dat is voor ons dus mazzel, want daarmee kunnen we tot in detail bekijken wat dit individu heeft gegeten. Het aantal, de soort en zelfs de leeftijdsklasse van de prooien kunnen we in deze braakballen bepalen. Deze heeft alleen maar Pos gegeten", zegt Van Eerden, terwijl hij de helderwitte gehoortje tussen de graatjes uitpukt. Waar de braakballen van roofvogels doorgaans droog en 'schoon' zijn, ogen de slijmerige braakballen van de Aalscholvers toch net iets minder fris. Maar Van Eerden vindt dat maar kinderachtig. "Natuurlijk ruikt dit naar vis. Maar ik kan je verzekeren dat de visrestjes die je hier in je handen hebt uiteindelijk een stuk verser zijn dan wat je morgen bij de visboer koopt!"

Kleine ballen aan de rand

Van Eerden en zijn collega Stef van Rijn verzamelen deze ochtend een vastgesteld aantal braakballen op een aantal representatieve plekken in de slaapplaats. "Daar moet je nog erg mee uitkijken", benadrukt Van Eerden. "Als je in het centrum van de slaapplaats kijkt, dan vind je de grootste braakballen. Meer naar de rand zijn het duidelijk kleinere ballen. Het lijkt erop dat de sterkere vogels in het centrum van de plek mogen pitten, terwijl de ranglagere individuen aan de 'gevaarlijker' randen van de slaapplaats moeten zitten. Op een eiland als De Kreupel zal dat misschien niet eens relevant zijn. Rovers zul je hier niet snel vinden. Maar je moet met dat gedrag wel rekening houden bij het nemen van je monsters. Want wie weet verschilt het dieet van de sterkere exemplaren ook wel van dat van de zwakkere dieren." Van Eerden praat met oprechte fascinatie en bewondering over 'zijn' Aalscholvers, hun gedrag, hun uiterlijk en hun opportunisme. "Dit is een vogel die kansen pakt. De belangrijkste sturende factor in de populatie van Aalscholvers is zonder twijfel de voedselsituatie. Het is een naïeve gedachte dat je door het aanbieden van extra broedgelegenheid zoals op De Kreupel ook extra Aalscholvers zou kweken. Als het voedsel er niet is, komen er ook niet meer vogels. En dat voedsel, dat bestaat de laatste jaren voor niet minder dan 70% uit Pos. We hebben dat aandeel in de afgelopen jaren langzaam zien opkruipen. Pos is een commercieel voltrekt oninteressante vis. Sterker nog: Pos is een voedselconcurrent van de Aal, waar het veel vissers wél om te doen is. Beiden vreten muggenlarven. Je zou dus zelfs kunnen stellen dat de Aalscholvers de vissers helpen bij het dunnen van de Pos."

Snoekbaars

Nu de Aal sterk is teruggelopen in het IJsselmeer, is de vangst van Snoekbaars voor de vissers nog belangrijker geworden. En ook daar krijgen de Aalscholvers de zwartepiet toegevoegd. "Er is onlangs een onderzoek gepre-

senteerd over het voedsel van Aalscholvers rond de Beulaker- en Belterwiede. In dat relatieutrofe water bleken de vogels op gezette tijden een redelijk aandeel Snoekbaars in hun dieet te hebben. Dat specifieke onderzoek is vervolgens onterecht geëxtrapoleerd naar het IJsselmeergebied. 'Zie je wel', hoor je de vissers dan weer roepen. En meteen wordt er ook naar De Kreupel als vermeende aalscholverkwekerij gewezen. Maar dat is echt grote onzin. We verzamelen al sinds 1980 braakballen op verschillende plekken. En er is nog nooit enige aanwijzing uitgekomen dat Aalscholvers echt een beslissende invloed hebben gehad in de teruggang van 'hogere', commercieel interessante vissoorten. Het hoofdvoedsel van Snoekbaars en Baars bestaat uit Spiering, en die laatste is al jaren op zijn retour. Dat feit is waarschijnlijk belangrijker voor de slechte overleving van de jonge roofvis dan de predatie door Aalscholvers."

Je zou kunnen denken dat een onderzoeker in dit weerbarstige krachtenveld op een gegeven moment de moed opgeeft. Al die jaren informatie vergaren. En al die jaren tegenwind ervaren van de visserij. Maar op een zonnige ochtend op De Kreupel lijdt Van Eerden niet zichtbaar onder het politieke klimaat waarbinnen hij zijn werk moet doen. "Ik kan maar één ding doen, en dat is zorgen voor de juiste informatie. En dan moet ik hopen dat die feiten hun werk zullen doen tegen bijvoorbeeld de lobby die de Europese vereniging van sportvissers nu in Brussel voert, om de Aalscholver zijn beschermde status te ontnemen. Dat zou de klok echt een halve eeuw terugzetten. Ik denk dat we uiteindelijk gewoon het scheve ecosysteem hebben gekregen dat we zelf hebben gecreëerd. Omdat we alle grotere, waardevolle vissen aan de top van de voedselketens hebben weggevoerd, ontstaat een systeem waarin kleinere vissen als de Pos hun kans grijpen. En daar komen dus weer Aalscholvers op af. De aalscholverstand in het IJsselmeergebied is sinds de aanleg van De Kreupel helemaal niet toegenomen. Er is wel een verschuiving naar het noorden opgetreden, die te maken heeft met de deplorabele staat waarin het steeds troebeler wordende Markermeer verkeert. Nee, uiteindelijk kweekt 'de visserij' zelf waarschijnlijk meer Aalscholvers dan ze Rijkswaterstaat verwijten met de aanleg van de Kreupel."

Rob Buiters

Leden in Noord-Holland, Wadden en Limburg opgelet!

In de vorige SOVON-Nieuws stond een oproep voor nieuwe ledenraadsleden. Inmiddels zijn er drie nieuwe leden gevonden: Piet van Iersel en Hans van der Sanden voor Brabant-west en voor District Flevoland is Ton Eggenhuizen toegetreden. Ook vanaf deze plaats van harte welkom! Wegens het volmaken van hun termijn hebben Remco Drewes uit Drenthe en Eva Wolters uit Groningen de Ledenraad verlaten. Remco en Eva, hartelijk dank voor jullie bijdrage aan de Vereniging SOVON! Zij hebben op een haar na hun opvolger reeds gevonden, dus daar valt gelukkig geen leegte binnen de Ledenraad. Ook binnen het bestuur vond een wisseling van de wacht plaats: Rob Goldbach is opgevolgd door Frank Berendse, beide als hoogleraar verbonden aan de Wageningen Universiteit.

Het bestuur blijft nog wel op zoek naar belangstellenden voor de Ledenraad voor

de districten in Noord-Holland, Wadden en Limburg. Zij hebben nu geen enkele vertegenwoordiging in de Ledenraad en daar willen we graag verandering in brengen. We zoeken kritische, opbouwende en betrokken leden die tweemaal per jaar aan een vergadering van het hoogste orgaan van SOVON willen deelnemen. Er wordt overigens niet alleen maar vergaderd: aansluitend aan de voorjaarsvergadering is er een excursie naar een bijzonder natuurgebied, vaak met een bijzondere excursieleider. Ook blijf je als Ledenraadslid goed op de hoogte van en kun je meepraten over nieuwe ontwikkelingen bij en rond SOVON.

Neem voor meer informatie gerust contact op met Adrie Hottinga van het bestuur (a.hottinga@planet.nl) of Carolyn Vermanen van het SOVON-kantoor (carolyn.vermanen@sovon.nl).

Enquête Broedvogelrapport

Afgelopen voorjaar werd met het Broedvogelrapport 2006 een brief meegestuurd met het verzoek om via de website enkele vragen te beantwoorden over de inhoud, vorm en het gebruik van het rapport. De reactie van de 182 respondenten (12%), voornamelijk tellers, komt erop neer dat de meeste lezers het rapport in de huidige vorm waarderen (diverse scores tussen 40 en 85%). De hoeveelheid grafieken, tabellen, bijlagen en (kleuren)foto's in het rapport blijkt grofweg te voldoen. Eenderde gaf aan het rapport van A tot Z te lezen (65% gedeeltelijk) en ruim tweederde gebruikt het als naslagwerk. De soortbesprekingen zijn verreweg het populairste onderdeel (95%). Samengevat concluderen de tellers dat ze het

rapport in de huidige vorm waarderen met als wensen:

- meer verspreidingskaarten (60% van de reacties)
- graag sneller na afloop van het broedseizoen (42%), maar niet als dit ten koste van de volledigheid en kwaliteit gaat
- meer besprekingen van BMP-soorten (25%)
- rapport niet dunner dan nu, liefst jaarlijks en niet digitaal maar op papier (alle drie ruim 80%).

Tellers die de moeite namen de enquête in te vullen, worden hartelijk bedankt. Bij het samenstellen van het rapport over 2007 wordt rekening gehouden met de uitkomsten. Komend voorjaar kunt u het zelf zien!

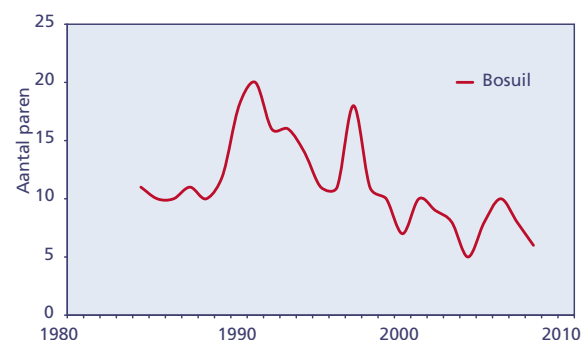
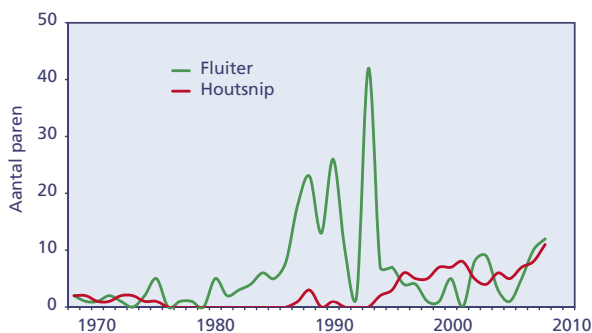
Nieuwe stem SOVON

Sinds begin november kan het gebeuren dat als u SOVON belt u een nieuwe stem aan de lijn krijgt. Dat betekent niet dat Bianca ons verlaten heeft, maar dat er een verschuiving in haar takenpakket heeft plaatsgevonden en zij zich nu meer met de financiën bezighoudt. Sinds kort heeft Bianca een vaste opvolger gekregen in de persoon van Kim Bosman.

BMP E: inventarisatie van enkele soorten

Met het BMP (Broedvogel Monitoring Project: voor algemene en schaarse soorten) en LSB (Landelijk Soortonderzoek Broedvogels: zeldzame soorten en kolonievogels) lukt het al jarenlang om van de meeste vogelsoorten de landelijke aantalsontwikkeling vast te leggen, en vaak ook per landschapstype of regio. Voor enkele soorten en voor afzonderlijke gebieden, zoals de Natura 2000-gebieden (Vogelrichtlijngebieden), lukt dit minder, want daarvoor is de teldekking te gering. Het opvullen van hiaten is niet eenvoudig. Bij LSB is maatwerk mogelijk door de inventarisatie te richten op één of enkele soorten. Bij BMP is dat lastiger, want dat project richt zich op een vaste set van tientallen soorten in een relatief klein gebied. Deze aanpak is onpraktisch wanneer in een gebied maar van enkele soorten informatie gewenst is. Hoe kunnen we ook bij het BMP meer maatwerk aanbieden, terwijl we het goede van dit project, de hoge mate van standaardisatie, niet loslaten?

Figuur 1. Enkele voorbeelden van BMP E-reeksen, die tot dusverre niet in het BMP meedraiden.

De Fluitsnip en Houtsnip zijn sinds 1968 jaarlijks geteld in het Natura 2000-gebied Havelte Oost in ZW-Drenthe. De Houtsnip verdween eerst en is de laatste 20 jaar langzaam maar zeker in aantal toegenomen. De Fluitsnip vierde hoogtijdagen in 1988, 1990 en 1993 (23-42 territoria), maar de stand zakte daarna weer in (Arend van Dijk). In het Noordhollands Duinreservaat bij Bergen huisden aanvankelijk 10-20 paar Bosuilen, maar na 1998 waren het er niet meer dan 10 (Arend de Jong).

Reeksen per vogelsoort

De strakke BMP-aanpak met vaste soortenlijsten heeft zijn vruchten afgeworpen. Bij bepaalde schaarse of lastig te tellen soorten dan wel Natura 2000-gebieden, lopen we tegen de grenzen aan. Daarnaast worden in sommige gebieden soms al jarenlang één of enkele BMP-soorten geïnventariseerd, maar passen die resultaten niet in de SOVON-projecten. Om aan beide bezwaren tegemoet te komen, willen we de mogelijkheid bieden om in een BMP-gebied alleen bepaalde vogelsoorten te inventariseren. Hierdoor kunnen we de steekproef verbeteren, in het bijzonder in Natura 2000-gebieden en voor soorten die nu een beetje tussen wal en schip vallen.

Welke soorten en gebieden?

Voor 23 BMP-soorten wordt de mogelijkheid geboden (tabel 1). Het zijn soorten waarvoor Natura 2000-gebieden van vitale betekenis zijn, naast soorten die niet goed in het landelijke meetnet zitten. Een voorbeeld: in het Natura 2000-gebied Oostelijke Vechtvlakken bestaat behoefte aan proefvlakken in moeras. De BMP-behoefte richt zich op de Natura 2000-soorten Rietzanger en Snor. Als het starten van BMP-proefvlakken hier niet lukt, kan de teller ervoor kiezen alleen Rietzanger en Snor te inventariseren. Een ander voorbeeld is de Groene Specht, waarvan we speciaal

gegevens uit Zuidwest-Nederland ontberen. Het wordt nu mogelijk om een gebied alleen op deze specht te onderzoeken. Voor de Boerenzwaluw is de bij het BMP gebruikelijke territoriumkartering weinig geschikt; vanaf nu bestaat de mogelijkheid om ook nestentellingen in vaste telgebieden door te geven, zoals die al her en der plaatsvinden.

Een of enkele soorten

In het BMP gebruiken we korte aanduidingen voor de onderzochte soortenlijsten, zoals BMP A voor inventarisatie van Alle soorten en BMP B voor Bijzondere soorten. Voor het nieuwe onderdeel wordt BMP E (één of enkele soorten) geïntroduceerd. De opzet hiervan komt in grote lijnen overeen met die van de andere onderdelen.

Een nieuw telgebied wordt vooraf aangemeld, met een kaart van het gebied. Het gebied krijgt een nummer en gaat dan als proefvlak de boeken in. De werkwijze in het veld komt het dichtst bij die van BMP B (facultatieve soorten). Per soort vinden bij voorkeur twee bezoekerzones plaats in de optimale periode voor inventarisatie (in jargon: 'tussen de datumgrenzen'; zie bijlage 3 van de BMP-handleiding). Tijdens een bezoekerzone worden alle geschikte biotopen binnen het telgebied afgewerkt. Tellers houden jaarlijks dezelfde werkwijze (aantal bezoeken,

Tabel 1. De 23 soorten waarvan reeksen in het kader van BMP E worden verzameld. Negen soorten met speciale aandacht in Natura 2000-gebieden zijn lichtblauw.

Blauwborst	Fluitet	Patrijs	Watersnip
Boerenzwaluw	Gekraagde Roodstaart	Ransuil	Wespendief
Boomleeuwerik	Groene Specht	Rietzanger	Wielewaal
Boomvalk	Houtsnip	Roodborsttapuit	Zwarte Roodstaart
Bosuיל	Kleine Barmsijs	Snor	Zwarte Specht
Dodaars	Kwartel	Vuurgoudhaan	

Gekraagde Roodstaart.
Foto: Patrick Palmen

gebiedsdekking) en set van soorten aan. De interpretatie van de veldwaarnemingen verloopt via de criteria in de BMP-handleiding. Elk jaar worden de vastgestelde aantallen (online) ingevuld op een telformulier waarop alle BMP E-soorten soorten zijn voorgedrukt. Hierbij wordt aangegeven welke soorten zijn geteld, ook die welke ontbraken (nul paren). In telgebieden voor Zeldzame soorten bestaat de mogelijkheid om de soortenlijst uit te breiden met enkele BMP E-soorten. Die soorten kunnen (online) op het telformulier worden

bijgeschreven. Ook hierbij is het belangrijk 'harde nullen' (wel onderzocht, niet aanwezig) door te geven.

Bestaande telreeksen

Van meer dan 100 gebieden zijn reeksen van één of meer BMP E-soorten bekend (figuur 1). Ongetwijfeld zijn we niet op hoogte van alle bestaande reeksen (bijv. in rapporten, tijdschriften, opschrijfboekjes) en daarover worden we graag geïnformeerd. Zeker als het gaat om reeksen die reeds in een spread-

sheet of database staan. Er is sprake van een reeks wanneer uit minstens twee (niet per se opeenvolgende) jaren volledige en op dezelfde wijze verzamelde teldata bestaan. Dat kan terug in de tijd tot 1980. Al eerder bij SOVON ingeleverde gegevens (bijv. actie in 2004-2005 voor *Trends van vogels in het Nederlandse Natura 2000 netwerk*) hoeven niet nogmaals aangeleverd te worden. Aanvullingen op deze reeksen zijn natuurlijk wel welkom. Enkele voorbeelden van reeksen staan hieronder. Verdere informatie over het nieuwe onderdeel wordt bekendgemaakt via www.sovon.nl. Te zijner tijd zal het worden opgenomen in de (aangepaste) BMP-handleiding. Voor vragen, opmerkingen en gegevens kunt u terecht bij:

Tabel 2. Voorbeelden van reeksen

	1991	1992	1993	1994	2001	2004	2006
Gebied A Zwarte Specht	3	3	2				2
Gebied B Roodborsttapuit	5			11		22	
Gebied C Dodaars					3		3
Gebied D Wespendif					0	1	

Arend van Dijk, Coördinator BMP

Oproep BMP-ers: werkt klimaatverandering door op territoriale activiteiten?

Ons veranderend klimaat beïnvloedt dieren en planten. We weten dat de eerste individuen van veel trekvogelsoorten steeds vroeger in de broedgebieden aankomen en dat bepaalde broedvogels eerder met de eileg beginnen. Het is echter onbekend of ook de timing van territoriale activiteiten is veranderd en bijv. tot verkorting van de activiteitspiek leidt. Dit kan worden vastgesteld met het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Daarvoor vragen we een eenmalige extra inspanning van de medewerkers. De uitkomsten kunnen gebruikt worden voor ijking en eventueel aanpassing van de BMP-regels. Als de timing van zangactiviteiten inderdaad vervroegd is, zouden ook de soortspecifieke datumgrenzen moeten worden aangepast. Door een kortere zangpiek neemt de trefkans immers bij een gelijkblijvend aantal bezoeken af. We zouden hiervan graag een beter beeld hebben.

Aantal waarnemingen per bezoek

Met het BMP wordt jaarlijks het aantal territoria bepaald op basis van waarnemingen tijdens (meestal) 5-10 bezoeken in maart-juni. Per datum wordt het aantal territoriale vogels geregistreerd. In serie geven deze waarnemingen inzicht in het seizoensverloop per vogelsoort. Door dit seizoensverloop in recente jaren te vergelijken met dat uit de beginperiode van het project (start in 1984), is het mogelijk om vervroeging of verkorting van het broedseizoen op te sporen. Tot en met 1995 zijn de waarnemingen per bezoek altijd ingevuld op het telformulier en in een bestand opgenomen. In latere jaren zijn deze gegevens niet meer opgevraagd. Daarom doen we een beroep op BMP-ers.

Tellen en turven

We vragen BMP-ers om hun soort- of veldkaarten en lijstjes uit recente jaren uit de kast te halen en de aantallen per bezoek te turven.

1. Registreer het 'aantal geldige waarnemingen per bezoek' van algemene soorten in uw proefvlak, te beginnen met het meest recente jaar en dan terug in de tijd (zo mogelijk terug tot en met de periode 1996-2000). De richtlijn hierbij is: liever van meerdere jaren informatie van een selectie van 30 algemene soorten, dan van één jaar informatie van alle soorten, inclusief de schaarse en zeldzame. Elk uitgewerkt jaar is zinvol en geeft extra informatie.
2. Noteer de waarnemingen bij voorkeur in een speciaal door SOVON ontworpen Excel-tabel, die de BMP-coördinator u kan mailen. Lukt dit niet, dan zijn andere digitale, uitgeprinte, gekopieerde of geschreven tabellen eveneens welkom. Lees eerst de tekst in de BMP-handleiding door, onder formulier N (pag. 30 rechterkolom en pag. 35).
3. Uw registraties ontvangen we graag zo spoedig mogelijk, uiterlijk 28 februari 2009. Opsturen naar arend.vandijk@sovon.nl of via SOVON, Antwoordnummer 2505, 6573 ZX Beek-Ubbergen. Wacht niet langer met inleveren, want dan is de analyse al aan de gang.

Vervroeging, trefkansen en datumgrenzen

Ingeleverde registraties worden geanalyseerd per jaar en, indien mogelijk, per biotoop of regio. Dit gebeurt in het kader van een afstudeeronderwerp in januari-mei 2009. De uitkomsten worden bekendgemaakt in SOVON-Nieuws. De analyse levert naar verwachting inzicht in verschuivingen in trefkansen en consequenties daarvan (datumgrenzen!). We rekenen op uw medewerking. Wie weet kunnen criteria in de BMP-handleiding dankzij uw tel- en turfwerk worden verbeterd.

Arend van Dijk, Coördinator BMP

Wat deden de Waddenbroedvogels in 2008?

De Waddenzee is ons grootste aaneengesloten natuurgebied en herbergt veel bijzondere broedvogels. Samen met Duitse en Deense partners worden de broedvogels in de internationale Waddenzee al sinds 1991 jaarlijks geteld. De afgelopen jaren kenmerkten zich door o.a. een afname bij Blauwe Kieken-dief, Scholekster, Kluut en Velduil, terwijl broedvogels herhaaldelijk geconfronteerd werden met stormvloed. Hoe verliep het afgelopen broedseizoen?

Trends bij reigers en Eider

Het volgen van trends staat of valt natuurlijk bij het werk van vele tellers. Dankzij de medewerking van terreinbeheerders, vogelwachters, individuele tellers en vogelwerkgroepen kunnen de Waddensoorten nauwlettend worden gevolgd. En dat levert vaak verrassende resultaten op. Zo zien we dat, na het eerste broedgeval in 1999, de Kleine Zilverreiger inmiddels vaste grond onder de voeten heeft. Op Schiermonnikoog waren er minstens 12 paren, met 10 vliegvlugge jongen. Zoals ook bij de Lepelaar het geval was, treedt er nu kolonisatie op naar andere eilanden, inclusief de Duitse Waddenzee. Na een eerste (niet succesvol) broedgeval op Rottumeroog in 2007 waren er bij één nest 2 vliegvlugge jongen. Eén van de vogels was in 2006 als nestjong gekleuringd op Schiermonnikoog. Ook Ameland is ontdekt; hier vlogen bij 3 paren 4 jongen uit. Bij de Eider wordt jaarlijks het aantal jongen geteld. En dat leverde een wisselend beeld. Ondanks een hoger aantal vrouwtjes op Vlieland werden hier weinig (72) jongen geteld. Op Schiermonnikoog zwommen eveneens bijna geen pullen, terwijl er op Ameland ruim 300 werden gezien. Op Griend werd met 90 nesten bijna een evenaring van het record van 92 in 2005 behaald. Ook het uiteindelijke broedsucces was hier goed met één grootgebracht jong per paar.

Meeuwen en sterns: weer, voedsel en predatie

In de afgelopen seizoenen werden de lage delen van de Waddenzee in het broedseizoen diverse malen door stormvloed geteisterd. Vooral soorten die laat broeden (o.a. Scholekster, sterns) leden jongenverliezen. Extreme waterstanden bleven in 2008 uit. Uitzonderingen daargelaten, werden beduidend minder verliezen geïncasseerd bij de kwetsbare broeders van stranden en lage kwelders. Het pakte bijvoorbeeld goed uit voor de Dwergsterns op De Hors (Texel), waar 82 paartjes met meer succes dan voorheen nestelden. Het aantal Kokmeeuwen op Schiermonnikoog en langs de vastelandskust blijft almaar afnemen. Op Griend, daarentegen, werd met ruim 35.000 paar een nieuw record gevestigd. Ook het broedsucces leek hier goed, hoewel veel jongen een slechte

conditie hadden. Regenval en lage temperaturen (voedselgebrek/onderkoeling) alsmede predatie eisten hun tol. Dit was niet anders in een aantal kokmeeuwenkolonies op Texel en langs de Noord-Hollandse kust, en in de 30 paar tellende kolonie Zwartkopmeeuwen bij Wieringen. Ook de Stormmeeuwen op Oost-Ameland boekten een matig succes, terwijl die op Vlieland leden onder predatie. Afgekloven veertjes in de kolonie wezen op bezoek van een ter plaatse bekende (verwilderde) kat.

De kolonie Grote Sterns op Griend nam de laatste jaren geleidelijk af, maar groeide in 2008 weer naar bijna 8300 paar. Zowel hier als in de kolonies van De Petten (Texel) en het kweldertje van Hollum (Ameland) werd door de meerderheid van de paren succesvol gebroed. Zorgelijk is wel dat het kweldertje bij Hollum met elke storm kleiner wordt. Bij het uitblijven van maatregelen is het de vraag of hier in de toekomst nog grote aantallen Kokmeeuwen, Grote Sterns, Visdieven en Noordse Sterns terecht kunnen. Dat maatregelen baat kunnen hebben, blijkt op het Wagejot (Texel). De in 2006 aangelegde broedeilandjes leidden tot een stijging van het aantal Visdieven van 78 paren in 2006 naar 537 in 2008. Een alternatieve broedplaats voor de Visdieven op een bedrijventerrein in de haven van Delfzijl is nog steeds niet gevonden. De vogels verplaatsten zich naar hun oude kolonie op de havenschermpier, maar hebben daar sterk te lijden van recreatiedruk.

Rode Lijst-soorten in de duinen

Nederlandse Blauwe Kiekendieven en Velduilen broeden vrijwel alleen nog maar in het Waddengebied. Met 29 territoria Blauwe Kiekendieven was het seizoen opnieuw slechter dan het vorige. Na 2004 is het bestand gehalveerd. De laatste jaren hield de soort op Texel nog redelijk stand, maar ook hier – net als eerder op Terschelling en Ameland – tekent zich nu een scherpe teruggang af. Ondanks de afname was het broedsucces in 2008 duidelijk beter dan in de daljaren 2006-07. De Velduil zit eveneens in de rode cijfers, maar kende een verrassend goed seizoen. Op Ameland zaten tenminste 6 broedparen; weliswaar ver beneden het hoogtepunt van

42 paar in 1989, maar des te opvallender omdat het eiland sinds 2004 verlaten was. Ook op Terschelling (8-9 paar) en Griend (derde jaar op rij) deden de Velduilen het goed. Helaas beleefde Texel (3 paar) opnieuw een mager jaar (ondanks het ruimere voedselaanbod), en op Schiermonnikoog (1) hield het ook niet over. De herfstiging op Ameland geeft een sprankje hoop voor de toekomst, maar vooralsnog lijkt er sprake te zijn van een – voor muizeneters typische – aantalsfluctuaties. Schijnbaar maakten de woelmuizen van Ameland en Terschelling een piekjaar door, waarvan een zwerver als de Velduil profiteerde.

Ook de Tapuit is tegenwoordig grotendeels beperkt tot Noord-Nederland. Op Oost-Ameland hield de soort nog (relatief) goed stand. Aan de westkant van het eiland gaat het nu echter snel bergafwaarts, met 4 territoria in 2008 tegenover c. 20 in het 'Jaar van de Tapuit' 2005. Op Vlieland was het aantal van 16 paar ongeveer gelijk aan eerdere jaren.

Ander zeldzaams

Natuurlijk is er meer nieuws. Zo had Griend weer Middelste Zaagbekken, ditmaal 5 paar. Verder zat in het Lauwersmeer opnieuw een baltsend paar Bonte Strandlopers (na 3 in 2007). Grote Mantelmeeuwen broedden voor het eerst op Rottum en wederom op Griend (van 2 naar 3 paren). Een in 2000 als nestjong gekleuringd vrouwtje van Europoort Rotterdam waagde zich hier (waarschijnlijk) voor het eerst aan een nest, echter zonder succes. Op Vlieland zong begin juni en eind augustus een Grauwe Fitis. Interessant, zeker in verband met de broedgevallen op Schiermonnikoog in 2003 en 2004. Ook zat op Vlieland (na 2005 en 2006) weer een paartje Grauwe Klauwieren. De Roodmus is bijna verdwenen, maar op Ameland werd nog binnen 4 territoria gezongen. Tenslotte broedden er op Vlieland en Ameland weer gemengde paren Bonte x Zwarte Kraai.

Jelle Postma, Lieuwe Dijkse,
Peter de Boer & Kees Koffijberg

Het broedvogelmeetnet in de Waddenzee is onderdeel van het Trilateral Assessment and Monitoring Programme (TMAP) en wordt in Nederland mede georganiseerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring, in samenwerking met het Ministerie van LNV en het CBS en met veldbijdragen van de diverse terreinbeherende organisaties.

Eerste resultaten binnenlandse steltloperstellingen

In de telweekenden van oktober en november leverden veel tellers een extra inspanning door niet alleen ganzen en zwanen te tellen, maar tevens steltlopers. Hierbij maakte de telling in oktober onderdeel uit van de internationale Goudpleviertelling van de Wader Study Group.

Ruim de helft van de telgebieden is inmiddels binnen, zowel van de vaste monitoringgebieden als van de extra onderzochte terreinen, overwegend agrarisch gebied. De resultaten zijn vergeleken met wat er in 1996 en 2003 aan steltlopers zat. Van de drie kernsoorten – Kievit, Goudplevier en Wulp – staat in figuur 1 procentsgewijs weergegeven hoeveel er geteld zijn ten opzichte van 1996. Het aantal Kieviten lag in oktober 2008 15% lager dan in oktober 1996, toen er bijna 900.000 geteld werden. Het was echter veel hoger dan in oktober 2003, toen het extreem droog was (amper 410.000). Het aantal in november lijkt wat hoger uit te pakken dan tijdens beide voorgaande tellingen. November 1996 herbergde Nederland zo'n 690.000 Kieviten. Op basis van de eerste resultaten zou 2008 kunnen uitkomen op ruim 800.000. Echter, dat hangt natuurlijk allemaal af van de resultaten die nog ingediend moeten worden.

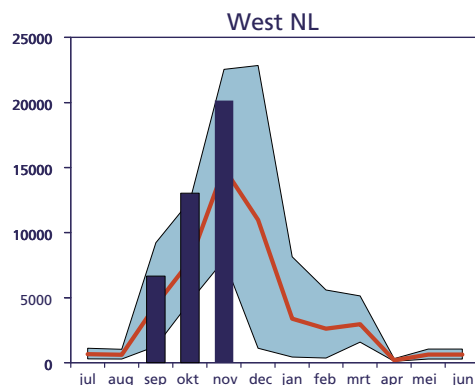
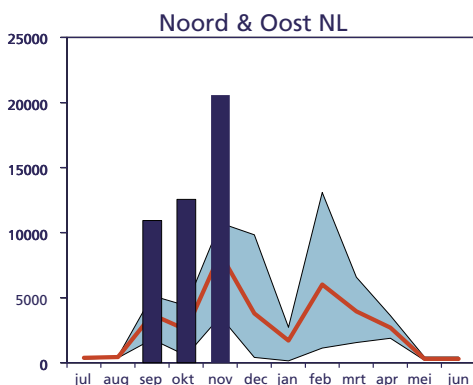
Qua Goudplevieren was het in oktober 2008 al even mager als in 2003. Toen werden een kleine 180.000 Goudplevieren geteld en die kant gaat het ook nu weer op. In november lag het aantal ongeveer eenderde hoger dan in oktober, waarmee het totaal ergens rond de 230.000 uit lijkt te komen, overeenkomstig 1996 en 2003. Het aantal Wulpen in beide maanden komt misschien een kwart hoger uit dan tijdens beide voorgaande tellingen. Ter herinnering: in oktober en november 1996 ging het om 75.000-79.000 Wulpen.

De algemene indruk van veel tellers in 2008 was: een magere telling. Dat is vooral gebaseerd op de ervaringen van de extra tellingen in het agrarische gebied. In 1996 zat in beide maanden bijna 80% van de Goudplevieren en ruim 75% van de Kieviten in het reguliere agrarische gebied buiten de monitoringgebieden. Anno 2008 zit hier van beide soorten nog 'slechts' 55-65% en concentreren de vogels zich veel meer in de vaste monitoringgebieden, overwegend natte gebieden met aangrenzende graslanden (wetlands). De voorlopige aantallen Goudplevieren in

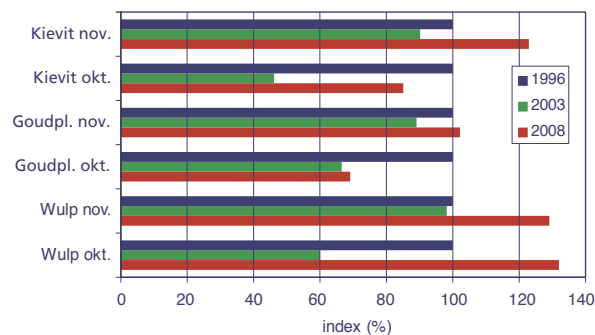
de monitoringgebieden in Noord-, Oost- en West-Nederland pakken dan ook hoog uit in vergelijking met de voorgaande seizoenen (figuur 2). De 'switch' van het reguliere agrarische gebied naar de wetlands sluit aan op de toename die beide soorten recent vertoonden in de monitoringgebieden.

Al met al betekent het voor de Goudplevier dat de totaalaantallen in beide maanden niet veel beter zijn dan die in 1996 en 2003, die vooral tegenvielen ten opzichte van tellingen in 1976 en 1978 (400.000 ex.). In 2003 bleek bij de internationale telling dat Goudplevieren in oktober vooral te vinden waren in Denemarken en Zuid-Zweden. In Denemarken ging het om zo'n 400.000, terwijl in Zuid-Zweden een recordaantal van 100.000 exemplaren van de 'Ljungpipare' werd geteld. Voorlopig zijn de eerste buitenlandse geluiden wisselend. In Groot-Brittannië leken de aantallen in oktober ongeveer gelijk aan die in 2003, terwijl de situatie in Noord-Duitsland mogelijk overeenkomt met die in Nederland. In Zuid-Zweden (140.000 ex.) is opnieuw een toename vastgesteld. In Denemarken is men voorlopig net zo druk met resultaten verzamelen als in Nederland.

Romke Kleefstra

Goudplevieren (10 oktober 2006). Foto: Hans Gebuis

Figuur 1. Vergelijking van de aantallen Kieviten, Goudplevieren en Wulpen in oktober en november 2003 en 2008 ten opzichte van tellingen in beide maanden in 1996 (voorlopige resultaten, stand 24 november 2008). De aantallen in 1996 zijn voor zowel oktober als november op 100 gesteld. Ter illustratie: bij de Kievit lag het aantal in november 2003 10% lager en in november 2008 ruim 20% hoger dan in november 1996.

Figuur 2. Voorlopige aantallen Goudplevieren in 2008/09 (balkjes) in monitoringgebieden in Noord-, Oost- en West-Nederland in vergelijking met de voorgaande seizoenen (minimale, maximale en gemiddelde aantallen).

De kluten van Breebaart

Beeldend kunstenaar Erik van Ommen staat bekend om zijn bijzondere boeken op het grensvlak van kunst en natuur. Met zijn prachtige schetsen en aquarellen, in het veld gemaakt zittend achter de telescoop, brengt hij vogels, landschappen en lokale cultuur tot leven. De meeste olieverven en etsen zijn gebaseerd op veldschetsen en ontstaan later in zijn studio. In dit boek volgt hij met zijn vrouw, schrijfster Wilma Brinkhof, de kluten tot in het overwinteringsgebied in Portugal. *KNNV Uitgeverij, 112 pag., ISBN 978 90 5011 269 7. Prijs: € 29,95*

Beter één vogel in de hand...

Dit boek gaat over de rijke historie van de vogelvangst, de huidige rol in wetenschap en natuurbescherming, en de charme van het oude ambacht. Ambachtelijke vogelvangsters bestaan vandaag de dag nog steeds. Ze vangen niet meer (alleen) voor consumptie, maar (vooral) ten behoeve van natuurbescherming en wetenschap. De gevangen vogels worden gemeten, gewogen, van ringen voorzien en weer losgelaten. Dit onderzoek levert nieuwe informatie op over bijvoorbeeld trekroutes, gezondheid en populatiesamenstelling. Onderwerpen die behandeld worden zijn o.a. valkerij, het vangen van ganzen, eenden, Kwartels, Goudplevieren en Houtsnippen en de relatie mens en vogel sinds de Middeleeuwen. De hoofdstukken zijn stuk voor stuk door experts geschreven, de redactie was in handen van J.T. Lumeij, D.A. Jonkers & J. Karelse. *KNNV Uitgeverij, 224 pag., ISBN 978 90 5011 263 5. Prijs: € 34,95*

Vogels en de wet.nl

De bescherming van vogels is in Nederland wettelijk geregeld via de Flora- en faunawet en de Natuurbeschermingswet. Niet gemakkelijk om daar wijs uit te worden. Wanneer mag je ganzen wel verjagen en wanneer niet? Wat moet je doen als je burenschuur willen afbreken waar een Kerkuil in broedt? En zijn tamme Knobbelzwanen eigenlijk beschermd? Dit heldere boek biedt een praktische uitwerking van deze wetten, speciaal gericht op vogels. Onmisbaar voor professionals, maar ook handig voor de burger met hart voor vogels. Hans Peeters en Kim Wheeler gaan in 39 hoofdstukken in op onder meer verstoringen, jacht, schadebestrijding, handel en bezit. Elk hoofdstuk eindigt met handige weetjes, tips en een overzicht van

Recent verschenen

belangrijke instanties met websites en literatuurverwijzingen.

Vereniging Politie, Dieren- en Milieubescherming i.s.m. Vogelbescherming Nederland en KNNV Uitgeverij, 336 pag., ISBN 978 90 5011 291 8. Prijs: € 24,95

Het penisduel en ander strategisch seksueel gedrag van dieren.

Het boek, geschreven door Willy van Strien, geeft verbazingwekkende en vaak ongelooflijke voorbeelden van seksueel gedrag in het dierenrijk. Een afwisselend boek voor leek en wetenschapper! Het bevat concrete verhalen over recente ontdekkingen en actueel onderzoek. De onderzoekers vertellen o.a. over veroveringsstrategieën, partnerkeus, zorg voor jongen, taakverdeling in sociale groepen en het gedrag van hermafrodieten. Naast alledaagse soorten, zoals tuinslakken, wespen en huismussen, passeren ook exotische soorten de revue, bijvoorbeeld blauwpootgiganten en reuzenpijlkinthvisen.

KNNV Uitgeverij, 240 pag., ISBN 978 90 5011 288 8. Prijs: € 19,95

Riviermonden van het platte land

De ondertitel luidt: Trekvogels, liefdes en nesten. De auteur, Philippe de Woot, demonstreert in vele foto's en poëtische teksten zijn voorkeur voor de estuaria van de Vlaams-Nederlandse kust. Het boek is opgedragen aan Leon Lippens, goede vriend en stichter van natuurreservaat Het Zwin.

Editions du Perron, Luik, België, 180 pag. ISBN 978-2-87114-229-4. Prijs: € 38,-

Grenzen in beweging

Dit boek over plantengeografie bevat onder meer hoofdstukken over Europese en mondiale verspreiding van vaatplanten, plantengeografie van Nederland, halfnatuurlijke graslanden, hotspots van plantendiversiteit en effecten van klimaatverandering. De redactie was in handen van Joop Schaminée en Eddy Weeda (Alterra, Wageningen).

KNNV Uitgeverij, 184 pag., ISBN 978 90 5011 287 1. Prijs: € 19,95

De valk

Kester Freriks was een jaar of 18 toen hij een gewonde Slechtvalk vond en oplapte. In dit boek beschrijft hij zowel de wilde valk in de ongerepte natuur, als de door valkeniers gehouden valken. Twee werelden, die onverzoenbaar blijken te zijn. Het boek is zowel roman als biografie.

Athenaeum-Polak & Van Gennep, 223 pag., ISBN: 978 90 2536 3826. Prijs: € 22,50

Limburgse Vogels 2008

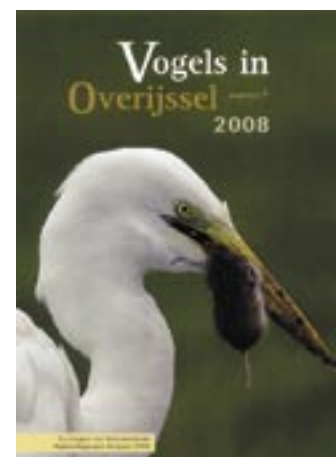
Jaareditie 2008 van Limburgse Vogels is verschenen en telt liefst 100 pagina's in full-colour. Hierin onder meer artikelen over de Kortsnavelboomkruiper (stagnerende ontwikkeling) en Grauwe Klauwier (toename naar 38 territoria, vrijwel allemaal in diepe zuiden), bijzondere broedvogels in de zuidoostelijke bossen, ruiconcentratie van Kuifeenden, invasie van Pimpelmezen, wintervogels en muizen op hamsterackers, effecten van overblijvende granen op overwinteraars en een overzicht van zeldzame broedvogels in 2007.

Het nummer is te bestellen door overmaking van € 13,- (incl. verzendkosten) op postgiro 1134234 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Limburg o.v.v. 'Limburgse Vogels 2008'. Leden van het Genootschap betalen € 10,50, voor België gelden dezelfde bedragen, over te maken op giro 000-1507143-54.

Vogels in Overijssel 2008

Weer een uitgave die almaar mooier wordt. In 80 pagina's fullcolour wordt in Vogels in Overijssel 2008 o.a. verslag gedaan van grote aantallen veldmuispredatoren in polder Mastenbroek, opkomst en neergang van Scholeksters in agrarisch gebied, natuurontwikkeling en watervogels, ringresultaten van Groenlingen en bijzondere waarnemingen in Overijssel.

Maak voor toezending € 9,55 over op ABN-AMRO rekening 413571203 of Postbankrekening 3094594 van Natuur Milieu Overijssel o.v.v. 'Vogels in Overijssel 2008'.

Gratis lespakket voor vogelvriendelijke scholen!

Bent u docent(e) en draagt u vogels een warm hart toe? Kan de school van uw kinderen wel wat 'groener'? Deel dat gevoel dan en vraag het gratis lespakket 'Vogels op School' van de jeugd natuurclub WILDzoekers aan. Met het pakket maken docenten van klaslokaal én schoolomgeving een vogelparadijs. Het pakket bevat onder andere een nestkastbouwpakket, vogelvoer, raamstickers, een grote vogelposter en zoekkaarten. De lesmaterialen zijn geschikt voor een korte les of zelfs een uitgebreid project en vooral geschikt voor de bovenbouw van het basis-onderwijs. Het pakket is gratis te bestellen via www.wildzoekers.nl/vogelopschool. Zo lang de voorraad strekt.

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

Ons reisaanbod

vogelen wandelen fietsen kanovaren paardrijden sneeuw wandelen crosscountry langlaufen natuurspecials groepsreizen individuele reizen reizen op maat

Vogelreizen 2009

Polen Biebrzamoerassen
Polen Oerbos van Bialowieza
Polen Oderdelta, Slonsk
Hongarije Bükk-Tisza-Hortobágy
Kirgizië Issyk-Kul en Son-Kul

Individuele vogelreizen met lokale gids(en)

Polen Biebrzamoerassen
Polen Oerbos van Bialowieza
Polen Wetland Slonsk
Polen Karpaten
Hongarije Hongaarse wetlands

www.hetkleinereiscollectief.nl

VOGELBOEKEN

het Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis

De specialist in vogelboeken met
méér dan 2500 titels op voorraad.

Raadpleeg onze catalogus op internet:
site: www.birdbooks.nl

De Oldhorst, Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525-631139 fax 0525-633123
E-mail: birdbooks@introweb.nl

Blue Elephant Birding and Nature Tours

www.blue-elephant.nl

T +31 599565124
F +31 599564544
M +31 654261272

Europa

Oekraïne
Griekenland
Extremadura
Schotland
Istanbul
Müritz, Rügen, Falsterbo

Worldwide

Panama
Siberië en Baikal
Suriname
Gambia
India
Sri Lanka

Limosa 81-3

Artikelen en korte bijdragen:

- Geluidenrepertoire van **Water- rallen** in Nederland en Azië vergeleken (*G. de Kroon, M. Mommers & H. Slabbekoorn*);
- **Grote Gele Kwik** nieuwe broedvogel in Zuid-Holland (*V. van der Spek, J. Duindam & T. van Schie*);
- Populatie dynamiek van **Kwartels** nader geanalyseerd (*J. Staal & K. Koffijberg*);
- Seksratio van **Kokmeeuwen** op Griend (*K. van Dijk & R. Oosterhuis*);
- Bijzondere **collectie vogeleieren** Zuid-Kennemerland (*R. Vlek & A. Ehrenburg*);
- **Grauwe Kiekendief** gedreven door woelmuizen en sprinkhanen (*C. Trierweiler e.a.*).

En: herinneringen aan een aantal bijzondere vogel-
onderzoekers, nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek
en recensies van de nieuwste boeken

NIEUW redactieadres: Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C,
8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl.

Informatie over abonnementen via SOVON
(info@sovon.nl), indien u al lid bent van SOVON
of via de Nederlandse Ornithologische Unie, Jacob de Vries,
jacobbird@xs4all.nl. Op dit adres is ook informatie
beschikbaar over lidmaatschap van de NOU, incl. de beide tijd-
schriften Limosa en Ardea (zie ook www.nou.nu).

Limosa

81.3
2008

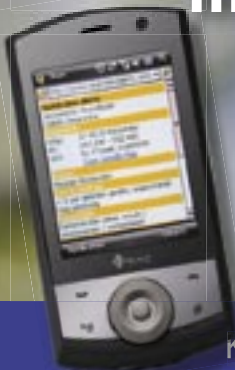
Geluidenrepertoire Water- rallen
Broedende Grote Gele Kwikstaart Zuid-Holland
Seksratio broedende Kokmeeuwen op Griend
Populatie dynamiek Kwartel
Collectie vogeleieren Zuid-Kennemerland
Grauwe Kiekendief jaarrond gevolgd

DUTCH BIRDING

TOONAANGEVEND TIJDSCHRIFT OVER HERKENNING,
VOORKOMEN EN TAXONOMIE VAN PALEARCTISCHE VOGELS

het laatste
vogelnieuws
direct op je
mobiel!

Kijk direct op:

www.dutchbirdalerts.nl

Jaarabonnement EUR 36.00 voor DBA-leden

De ultieme visuele beleving

Afstanden worden kleiner

Om dicht bij de natuur te komen, moet u een deel ervan worden. Een Diascope verlegt optische grenzen en brengt u in een prachtige natuurbeleving vol kleurenpracht en details. De hoogwaardige kwaliteit objectieven met FL glas zorgen voor een briljante beeldscherpte, helderheid en contrast. Ontdek eveneens de pracht van de natuur met de lichtgewicht Conquest 8 en 10x30 verrekijkers en steun SOVON. Nu in een speciaal SOVON kadopakket met 10% korting verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland.

We make it visible.

Importeur TECHNOLYT BV
 Industrieweg 35 1521 NE Wormerveer Holland
 T: 0031 75 6474547 F: 0031 756213663
 info@technolyt.nl www.zeissverrekijkers.nl

BETER DAN HET BLOTE OOG

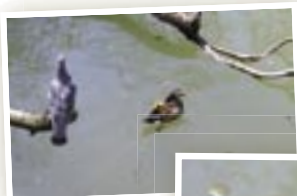
SNAP SHOT ADAPTER – VERDER FOTOGRAFEREN

Met de Snap Shot Adapter lukken ook op grote afstanden snapshots van opmerkelijke kwaliteit. De geraffineerde ring verbindt uw SWAROVSKI OPTIK verrekijker van de EL- of SLC-serie direct met uw digitale camera en verandert de kijker zo in een foto-objectief. Leg nooit meer terugkerende ogenblikken eenvoudig vast!

STANDAARD TOEBEHOREN
Behoort tot de leveromvang van elke EL- en SLC-verrekijker

ONGECOMPLICEERD
Eenvoudig op uw EL of SLC steken en fotograferen

Zonder EL-/SLC-verrekijker

Met EL-/SLC-verrekijker en Snap Shot Adapter

SEE THE UNSEEN

WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX

Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel

Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)

info@swarovskioptik.be

SWAROVSKI
OPTIK

Oproep Klapekster

Wintertelling

Net als vorig jaar wordt deze winter een landelijke telling van overwinterende Klapeksters georganiseerd. Hiertoe slaan Waarneming.nl en SOVON de handen ineen. De telling vindt plaats gedurende twee weekends: 20/21 december en 24/25 januari. Waarnemingen buiten deze data om worden gebruikt als aanvulling. 'Nulwaarnemingen' (gezocht naar de soort, maar niet aangetroffen) zijn eveneens waardevol; graag doorgeven dus! Meer informatie over de manier van tellen en doorgeven van waarnemingen is te vinden in de handleiding. Deze is te raadplegen via de website van SOVON (www.sovon.nl) of Waarneming.nl (www.waarneming.nl). Eventuele correspondentie richten aan: klapekster@waarneming.nl

Matthijs Broere (waarneming.nl)
& Fred Hustings (SOVON)

Kleurringen

Ook dit najaar is het weer spannend: waar duiken gekleurde Klapeksters op, en hoe ver verwijderd van de ringplaats? Vanaf 2002 worden in drie gebieden overwinterraars voorzien van een unieke kleuring-combinatie: Veluwezoom, Centrale Veluwe rondom Kootwijk en Engbertsdijkvenen Ov. Tot en met april 2008 zijn in totaal bijna 40 Klapeksters gekleurd. Hoofddoel is om vast te stellen in hoeverre overwinterraars trouw zijn aan hun winterterritorium en of ze zich 's winters verplaatsen binnen de terreinen; dit alles in relatie tot de voedsel-ecologie.

Meldingen zijn bekend tot uit Drenthe. Ook in Flevoland zouden Klapeksters met kleurringen kunnen opduiken (o.a. Oostvaardersplassen, Stille Kern), net als langs de Randmeren in natuurontwikkelingsgebieden (Vossemeer). Waarnemingen van gekleurde Klapeksters zijn zeer welkom, in het bijzonder buiten de vaste onderzoeksgebieden.

Voor het onderzoek krijgen de vogels twee kleurringen per onderpoot (kleuren: aluminium, oranje, rood, mint, blauw, donkergroen, geel en wit; géén inscriptie). Een overzicht van combinaties is te vinden op www.cr-

birding.be. Noteer de positie van de ringen: linksboven/linksonder, rechtsboven/rechts-onder (met telescoop op 200 m zichtbaar). Vaak zullen de ringen niet goed zichtbaar zijn omdat de Klapekster 'ineengedoken' zit, waardoor lichaamsveren de poten verhullen. Echter, ook meldingen van deels ontcijferde codes zijn welkom! Verder is natuurlijk de waarneemdatum en de plek (zo nauwkeurig mogelijk) van belang. We hopen dat u bij het zien van een Klapekster nu extra let op ringen, zodat we meer te weten kunnen komen over deze soort.

De Klapeksteronderzoekers:

Peter van den Akker, Andrea van den Berg en Symen Deuzeman.

Meldingen doorgeven aan:

Symen Deuzeman, Turfbergweg 8,
7348 BD Radio Kootwijk (024-6848134
of 06-51580059) of per email:
symen.deuzeman@sovon.nl.

U ontvangt dan een overzicht van alle waarnemingen die van de vogel bekend zijn.

Klapekster, Oud Alblas, Oude Zuidebrug,
24 december 2004. Foto: Arie Ouwerkerk

Zondag 29 maart 2009 - speciale

ZONDAGSOPENING

exclusief voor SOVON-leden in
de winkel van Vogelbescherming te Zeist.

Op zondag 29 maart 2009 organiseert SOVON in samenwerking met Vogelbescherming Nederland en Zeiss/Technolyt in de winkel van Vogelbescherming een speciale koopzondag voor SOVON-leden.

Tijdens deze dag staan genoemde organisaties volledig tot uw beschikking. Wilt u uw Zeiss-kijker ter plekke laten schoonmaken of repareren, kom dan deze zondag naar de winkel van Vogelbescherming aan de Boulevard 12 in Zeist en neem uw kijker mee. U kunt uiteraard ook allerlei vogelvragen stellen aan deskundige vogelaars, maar ook het uitgebreide assortiment boeken, nestkasten en alles op het gebied van vogels bekijken. Daarnaast zijn er diverse spectaculaire acties en kortingen op onder andere verrekijkers en telescopen. Kijk te zijner tijd voor meer informatie en kortingen op de SOVON-site.

Vergeet uw SOVON-ledenpas niet!

